

10.8754 / Бібліотека

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

257

Вміст:

Ярослава Г.: В-ва брат	1
Михайло Пронченко: * *	1
Анатоль Вільхівець: Все не мое	2
Михайло Ситник: * *	2
В минулого	2
Микола Первач: * *	3
Степан Женецький: Лірик	3
А. Д.: В Андріїв вечір	6
Юрій Грім: В Україні слів не стало	9
Д-р Остап Грицай: На віටарі всежертьви .	15
С. Николишин: Наше літературне життя за революції 1917—1921	23
Ю. К.: Західні великороджави і проблема сходу Європи	41
В. Міаковський: Творчий шлях поета Овге- на Плужника	44
Олесь Горовий: Іван Богун	48
Проф. Б. Якубський: Леся Українка (1871— 1913)	55
Літературні й україністичні матеріали в що- денних часописах	59
Рецензії	61
Хроніка	63

СІЧЕНЬ

ЧИСЛО 1 (102)

РІЧНИК IX.

ПРАГА 1942

ЦІНА 1.— RM

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція під проводом Д-ра Степана Росохи. — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 100— К на рік, на чверть року 25— К. — В Німеччині річно 12— RM, четвертьрічно 3— RM, за границею 150— K, або іхня рівновартість. — Число konta Поштової Шадніці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122-124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Губерн.: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020

„Nastup“ Zeitschrift in Prag.

„ПРОБОЕМ“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce. — Vydavatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII., Hávličkova 8. — Novinová sázba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. — Dohledací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Praha XII., Hávličkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:
„ПРОБОЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

И 8754/ІК с. 1-11

5947/ЧЗ

Дуб. к. 15-

ЯРОСЛАВА Г.

З-за грат

Ростуть ваджано і вперто
Дерева юні у садку.
І сонце не бойтися смерті —
І силу роадав палку.

І серце не бойтися рани,
Байдуже до знищань катів.
А може день цей, день останній
Днем першим стане у жигті...

Хай навіть куля! Навіть смертва!
Але вросте в височині,
Немов симфонія бессмертна,
Вона — омріяна у сні.

О Боже, Боже, дай почути
Хоч в півпротомнім, смертним сні
Крів' ці московські бурі люті
Грім Запорозької Весни!

МІХАЙЛО ПРОНЧЕНКО

* * *

Я пів землі пройшов від Заходу до Сходу,
І бачив я і трави і ліси.
Та тільки в сонці, як і в тымі негоди,
Я краю над машу не стрічав краси.

Багато вінав кайток я в пущах усурійських,
Цвітіння їх — барвисте, золоте;
Але волошок наших українських
Таких пахучих не стрічав ніде.

Я бачив синь далекої країни,
Та кращого нема, я присягаюсь в тім,
Як наше небо — небо України
У зорях, наче дівчина в наявності дорогім!

Я чув морів і рік чудесно-ніжні співи,
Та кращого нема — такі мої слова,
Як наш Дніпро — кобзар Вкраїни сивий
У кружах, наче кобза, співно виграва.

І води пив я Буреї і Зеї,
Амур я пив, коли від спеки прів,
Не стрів же й раз, не куштував ніде я.
Вода солодшої, як в нашему Дніпру.

Не чув я пісні, де б журба горіла
Пекучішим жалем, як в співах і словах,
Де наш народ складає душу й тіло,
Де наш народ коня і внову оживав!

І більшої любови не вбагнув ніколи,
І поцілунка кращого внати вік не вдалось,
Як в уст дівочих, де пахуче поле
З Днішром-Словятою в вадумі обнялось.

Знесилений наругою, розпукно і горем
Я пів землі пройшов крів' марево густе,
Краю ж багатшого не стрів я і за морем,
Але й біdnішого не бачив я ніде.

І душу амучену не тамував, не гойв,
А ішов у бурі я в одчаем у очах, —
Ніде я більше не стрічав геройв,
Але й рабів я більше не стрічав.

І де шаліла звірем завірюха,
Повіки мервали, я ж дивився і знав:
Ніхто не мав такої волі духа,
Та і оков таких ніхто не мав.

І хоч у сердце гніт жалив вмію
‘Не скаржинсь, ні, що важко так іти —
Пів світа я пройшов, а тую свою,
Журбою нашою валив би два світи.

1940. На вигнанні.

АНАТОЛЬ ВІЛЬХІВЕЦЬ

Все не мое

Йду лісами — не мої ліси,
Йду гаями — не мої гаї...
Чую мову — анову не мої,
Не моого народу голоси...
Йду полями — не мої поля...
Не мої край лугу журавлі...

Що за знак? Я вріс на цій землі,
А, виходить, не моя земля!
Я вітаюсь — знов не мій уклім...
Я працюю — й праця не моя!
Що за знак? І вільний наче я,
А чиєсь правує мною тінь!

1938.

МИХАЙЛО СИТНИК

* * *

Як сумно в нашему селі...
Хати, неначе халабуди,
І люди, моя собаки, алі
Один на одного усюда.
Ідуть похилені, сумні
У колективи на роботу.
Ідуть заробляти трудодні,
Колгоспні буряки полоти.
На полі пахощі, жара...
Ніхто ж ні слова не промовить,
І навіть жава дітвора
Не бавиться, не галасловить.

Лише часом порушить сум
Де соловіха-щебетуха
І заведе на всю красу...
Але ніхто Й не слуха.
Та що там! Навіть серед ночі
У літній чарівній красі
Ніде не чуть шісень дівочих,
Ні парубочих голосів.
Усе заамерло на землі.
То доля наша тихо спить
Й нема нікому розбудити...
Як сумно в нашему селі.

1938.

МИХАЙЛО СИТНИК

З минулого]

В побиті шибки вітер сипле сніг,
Вже п'ятий день не топлено в печі.
Наш батько на полу в кутку заліг,
І тужно кашляє вночі.
Давно уже не бачили ми кліб,
Їмо лише лушпиння й воду пем,
Усі хати обходженено в селі,
Але ніхто нічого не дав.
Бо в кожного недоля вла така,
Немав хліба, навіть сухарів,

Маленькі діти й ті без молока
Вмирають на руках у матерів.
Ще вчора батько попередив нас,
Щоб теслю ми покликали скоріш,
Чотири дошки є, то й вистачить якраз,
Для домовини і не треба більш.
... Стругає дошку на току тесляр,
І стукіт той сумний, печальний, строгий
В моєму серці, як важкий удар,
Як предчувствя протесту і тривоги.

1937.

МИКОЛА ПЕРВАЧ

* * *

Ти, лютя ненависть, володарка моя.
Я тут — чужий, тут ворог — може стрічай.
Лиш наяву своє імя
і буду проклятий аж тричі.
Але вмовчу, кривавлячи уста,
і зуби вцілю — хай конве слово.
Вогнем дихнула б річ —
і не минула б злого,
та — знаю — час ректи бо не настав.
Він приде ще на вістрях алих мечів,
і ви почуєте ще анова і знову
поетову пророчу мону.
де слово кожне корчить біль і гнів.

1940.

СТЕПАН ЖЕНЕЦЬКИЙ (Берлів)

Лірник

Вже від самого ранку дзвонятъ усі дзвони в Терпилівцях, скликають людей на Празник. Голосно туде найбільший і найстаріший дзвін «Йосиф», щото його ще за цісара купили і кличе своїм повільним і статочним, мов газдівським голосом: при-ходь-те-при-ходь-те...

Середній жеж, «Василь» і собі, мов добрий син батькові, помогає припрошувати: до-нас-до-нас...

А найменший, «Василько», той щебече своїм тоненьким голосочком, гей дитина: в-го-с-ті-в-го-с-ті...

І йдуть люди, пливуть, напливають. Ідуть з близьких, сусідських сіл; ідуть з далеких, ідуть з горів і з долів; ідуть стежками, дорогами; ідуть полями, межами, позагуменню... Ідуть старі, молоді, хлопці і дівчата, діти і старці...

А всі йдуть до Терпилівки, всі спішать на празник.

Гей, бо й славні є празники у Терпилівці! Ніде на празнику нема тілько священиків, що у Терпилівці, ніхто такої красної проповіди не скаже, як терпилівський декан і нічий таx красно хор не заспіває, як терпилівський...

А ї люди терпилівські які добрі!: і до хати попросять і погодтять і добрым словом потішать. Далеко й широко пішла слава терпилівців і терпилівських празників і як тілько прийде свято другої Пречистої, то всі, спішать на терпилівський празник.

Тай день жеж який удався сьогодні, як Великдень: на небі ажі хмаринки, сонце зійшло з поза боянецького ліса, скоренько піднеслося над Терпилівці і сипнуло промінням на золотий хрест на церкві, немов блеском показувє людям дорогу: сюди, сюди, тут церква...

А коло церкви людий уже людий назбиралося, як муравлів: багато ще вчера поприходило, багато в ночі, багато вже сьогодні.

а є вже й такі, що ще в неділю поприходили. Ті, що найперше по-приходили, пішли до церкви, у якій Служба за Службою правиться, інші, яким не стало місця у церкві, поприклякали і моляться під церквою, а ще інші мусять на майдані приміститися, на облоні, під річкою...

А на майдані, то прости Господи, правдивий ярмарок. Тут такої всякої всячини понавозили, що і в місті такого не купити: і книжок і образців і ланцюжків і сопілок і забавок і чого-чого там тілько не має...

Коло сопілок, та свистілок поназбиралися самі хлопці-підростки, такі, що товар пасуть: кожен хоче собі купити сопілку на празнику, щоби було чим за товаром душу розвеселити, кожен свище, пробує, випробовує... Такий вереск підймили, що старші аж вуха затикають і чимборшій тікають геть з того місця.

Там знова всі дівчата тиснуться: там хрестики продають, панциорки, стяжки, бинди... Купують, примірюють, тішаться, веселяться...

А там, де книжки, календарі подають, там вже парічки: вибирають, купують і задоволено відходять.

Тай дідів понасходилося багато на празник. На кожному роздоріжжі, по під плотами, під церквою, на цвінтари, сидять по одному, по двох, моляться голосно, бютися в груди, аж відголоски йдуть і просять:

- Не мінайте бідного, каліку немічного...
- Дайте, що ваша ласка...
- За душеньки ваші помолимся...

При самій цвінтарій брамі, сидить на вязці розстеленої соломи сліпий дід з лірою. Він не просить у людей милостині, і руки не простягає. Він тисне до грудей свій нерозлучний інструмент-ліру, дивиться в неї невидючими очима, грає і співає плакучим голосом:

Ой жила, жила, сиротина в світі.
Ой тай дуже нещаслива...

До него підійшло кілька паріків і оден спитав:

— А за Україну, вмісте діду співати?

Дід перестав грati, підвів голову і відповів:

— А чом же ж не вмію сибу... Вмію...

Хлопці зложилися і оден всипав гроші у дідову шапку:

— Заспівайте діду.

Дід настроїв крапце ліру, і почав грati. Повою перебирає пальцями і прислухувався до мельодії, а потім під звуки сумної мельодії, почав тихо наспівувати:

Чи ви чули, українці,
Таку новину. —
Там ві Львові, катували,
Синів за Україну...

Тихо, не голосно співав дід, бо гіркий біль за молодим життям тих, про яких співав у пісні, не дозволяв йому голосніше співати: цей гіркий біль давив йому груди, душив у горлі і витискав сльози з червоних, виплаканих очей... А сльози ті текли струями, лилися на ліру і ще більше сумного тону їй додавали...

А як скінчив пісню, склонив голову і мончав тихо. Лиш пальцями перебирає по плакучих струнах.

Хлощі знова кинули гроші у дідову шапку:

— Співайте щераз діду...

І дід співав щераз. Та тепер вже голосніше. Біль і горе, яке давило його груди, виспівав за першою піснею і тепер воно вже не так його давило і пісня вийшла виразніше.

Усі люди: і ті, що з церкви саме повиходили і ті, що були коло церкви, на майдані, почувши пісню, спішили туди, де співав невидочний лірник. Всі спішили, ставали до великого гурту, що вже зібрається кругом лірника і слухали пісню про герой, яких замучили катоги за те тільки, що вони любили Україну, Батьківщину нашу неп часливу. Лірник співав, а люди слухали і переживали ще раз горе молодих герой, їх муки і геройську смерть. Пісня пішла, а люди слухали, затискали пястуки, затинали міцно уста, а серця накинали страшною помстою!!!

А коли лірник переставав грати, люди сипали гроші і просили:

— Співайте ще раз діду...

І дід співав ще раз і ще раз...

Вже повна шапка грошей, вже захрип дід і ліра вже розстроїлася, а люди все сиплять гроші і все просять:

— Ще співайте діду...

І дід збирал останні сили і співав ще раз і ще раз...

Аж нараз заметушилися люди: це пропахався до діда жандарм, кинув чоботом плакучу ліру, аж вона розспалася із жалісним бренькотом, хопив діда за подергий лахман, телепнув ним, аж дід ойкнув і заверещав:

— Пшестань, мордо слепа, бунтоваць!!!

Люди задеревіли. Усім занерво дух і ніхто ні словечком не відозвався в обороні зневаженого діда. А жандарм підвів діда, вхопив його за груди і провадить:

— Ходзь мордо, на постерунек!

Аж тепер люди опамяталися. До жандарма підійшов юнак і став поміж ним а дідом:

— Не руш діда, гаде! Він святий...

— Цо, бунт — і жандарм кинувся до юнака. Діда взяли люди під свою оборону.

Жандарм побачивши, що діда вже немає, виймив свистілку і: ф-ю-ю-ю-р-р-р...

За хвилину пригналося їх ще п'ятьох, мон скажених пісів. Всі з карабінами, всі з бағнетами, на острі.

— Розейсьцьсен! Розейсьцьсен!!!

І всі кинулися шукати лірника. Найшли його між людьми, двох узяло попід руки, а третій кольбою підганяє.

— Люди!!! — пронісся голос — не дамо діда на наругу!!!

— Не дамо!!!

І люди кинулися на жандармів.

Почулися крики, вистріли, удари кольбою, і харчіння. А потім все затихло.

Червоне, мов заплакане осіннє сонце ховалося за тернилівський ліс і останніми своїми проміннями кинуло ще на дорогу, якою ішов невидочний лірник.

Він ішов далі у світ співати пісню про герой.

А. Д.

В Андрій вечір

І от одного темного грудневого вечора — прийшов Андрій. Шумний і радісний. Він пlesнув у долоні і поабігалися, зі всіх кінців, дівчата. Окружили його, вигойдують і сміючись наставляють до нього руки: «погадай і погадай про заміж». А він вредливий виговорює: «Йдіть дрова набирайте на оберемки, рахуйте кільки по плотах, слухайте де собаки гавкають, печіть пампушки і т. д. — а хлопці не будуть без вас женитися. На кожному весіллю буде молода...»

Затріщали плоти, загавкали собаки, запалало полумя в печах... «Молодець-удовець»... вгадували дівчата і кожній виходив «молодець». Домка вибігла майже остання і давай собі. Над проваллям пліт, коло нього стежка. Слизько й мокро під ногами. Понала: «молодець-удовець, молодець-удовець, моло... — ай!..»

Було темно й вона думала, що там ще один буде кілок, але ж, замахнувши рукою, нічого не зловила — ноги послизнулися і Домка полетіла в провалля. — Ой...

Дівчата покотилися зі сміху. — Що, молодець чи вдовець? — питали. — Ай, вигоріли б, — вигукнула Домка, — все через вас! — Йди ще раз, можна до трьох разів — казали їй.

Але Домця, здається, ліктя оббила на правій руці, встала і пішла до хати. За нею дівчата. Всі вже погадали собі.

В хаті ясно. В печі напалено. Печуться пампушки. Кожна дівчина знає свою.

— Ще не готові? — питают дівчата, заглядаючи в піч.

— Зараа будуть — відказує мати Домки.

Мати метнулася сюди-туди і почала виймати з печі пампушки. — «Це моя, це мої» — показують дівчата і кожна, хукаючи, хватала свою в руки.

Вже всі. Кличте ж собаку.

Дівчата поклали на стіл свої пампушки і повибігали на двір.

— На-ту-ту-на, Розбой, ва! — гукали в темний вечір, але Розбой не зявлявся. — І де він подівся в чорта?

Розбой — це потицюн. А надто в Андріївній вечір. Досі десь на третій вулиці опирає.

— Мабуть ті зарази, з гори забрали для себе, — сказала Текля.

— Ходім, покличемо нашого Лиска, — запропонувала Соњка.

Пішли, Лиска був дома. Він повільно вийшов з буди, подивився підозріло на дівчат і закивав головою. — «Ні, — сказав — не піду». І самопевно, помахуючи хвостом, пішов у буду.

— Лиска, Лиска — гукали дівчата, — на! ходи.

Та Лиска вже за поважній на таке. Він не те, що Розбой, тільки шукає якихсь пригод та дурниць. Він знає своє. Взагалі в дівчатами не хоче мати діла.

— А здох би ти! — гукнула Текля. — То ти не підеш? А пішов з буди! — і вона стукнула в стіну буди. Лиска загарчав.

— Ні, ні, дівчата, йдіть, — промовила Соњка, — я його зараз сама приведу.

Дівчата пішли. Соњка виморочила Лиску на двір і, як розгніваного хресного батька на могорич, повела його до хати Домки. Там вже дівчата порозкладали на низькому стільчику пампушки, кожна свою запамятала і... чекали Лиску.

Лиска ввійшов. Він дуже обережний. Недовірчivo глянув по всій хаті. Дівчата запросили його до пампушок. Запах свіжо-спеченої тіста вдарив у ніс собаки. Лиска кинувся, але відразу й охолов — пампушок було досить багато й він почав їх обнюхувати. До кожної притуляв писок. Потім раптом Домчину схопив у рот, але мов щось думав — відкинув набік, а вхопив в середину Дуньчину і скоро зів. Дівчата здрігнулись — Дунька наймолодша між ними — і невже?..

Та — нічого. Ось Лиска хватав вже й інші: Текліну, Вірчину, Тетянину, Соњчину і т. д. Дівчата пильно стежать за собачкою, вигукують «мою, мою» й сміються.

Але що це?.. Осталась тільки одна Домчина пампушка і Лиско відійшов набік.

— Лиска, Лиска, оце — на, — запрохували дівчата. Лиска підійшов, понюхав і відвернувся.

— Ні, — сказав, пустіть мене на двір.

— Ой, Боже! а це вже що, — гукнула Домка — мамо, дайтє но сала, я йому помажу й.

І не ждучи на матір, Домка кинулась до судника, взяла кавалок сала, взяла свою пампушку і почала її намазувати. Пампушка заблищала в її руках. Домка понюхала її чи добре пахне і знов положила на стілець.

— Но, йди, — сказала ображено і розгнівано до Лиски.

— Дурниця, — відказав Лиска — на таке мене не зловиш.

— Що він здурув! — гукнула Текля і підійшла до нього. Взяла за паска на шиї і стала тягнути до пампушки. Лиска обурився. Він напружив усі свої ноги і твердо стояв на землі. Потім за-

гарчав. Потім гавкнув. Всі здрігнулися. — (Дівчата від сміху, Домка й мати з тривоги). Мати не знала що робити. Де ж це видано — пампушки її дочки, в її хаті, не взяв собака. Що буде, як розійдеться таке по селі?

— Відійдіть від нього, — сказала вона до дівчат — почекайте, не можна його сердити.

Дівчата відступили від Лиски. Він був похмурий, насуплений. Вигляд його говорив: «не підходить ніхто».

— На, Лиска, на, казала підлесливо мати і показувала рукою на пампушку.

Лиска далі стояв насуплений.

— А чия це пампушка? — запитала Соњка, мов би не знала, що вона Домчина.

Це вколо Домку, а ще більше матір її.

— На чорта ти його привела сюди! — сердито звернулася мати до Соњки, розумночи під «їого» Лиску. — Забирай, щоб я його тут зараз не бачила!

— А Боже, дядинко, хіба ж я винна, що він не захотів Домчиної пампушки? — сказала Соњка.

— Ти вже знаєш, чия це пампушка? Вже не питаети? В Домки є свій собака. Пішов, а здох би ти! — гукнула мати і прохожим відчинила двері та вхопила оджуго. Лиска не чекав. Відразу вискочив у сіни, але бідолаха, дістав раз по спині. Він дернув у темний вечір своїм обуреним голосом і побіг додому.

Всі затихли. Дівчата, переглядаючись, всміхалися одна до одної, але жодна не знаходила слова, щоб сказати. Серед хати стояв стілець, на ньому лежала помашена салом пампушка і всі мусіли її бачити. Вона була центром думок та очей для всіх. Потім Текля обізвалася: — То якийсь дурний собака.

— «Певно, що дурний» — згодилися всі.

Після цього «ствердження» дівчата розійшлися по хатах. Осталися самі мати й дочка. Пампушка так і лежала на стільчику. Потім мати сказала до Домки: «вийди, заклич Розбоя — хай зість». Домка вийшла, але Розбоя як «на-то-те» іще не було. Тоді мати взяла пампушку і кинула її в цебер.

Полягали спати. Домка вкрилася з головою, але незіджена пампушка не вилазить з її думок. Пампушка її пампушка стоїть Домці перед очима, а чортівський Лиска не хоче її. З такими муками й заснула. І ось — сниться їй, що та пампушка сама вилізла з цебрика і йде до ліжка. Домка придивляється, а пампушка сміється до неї. — Ой Боже! Пампушка має очі та рота, дивиться на Домку й каже: «Ти моя». Домка хоче втекти й не може. Пампушка взяла її за руку й питає: «Де той собака, що не хотів мене зісти? — давай я його зім». І показала свої великі та гострі зуби.

Домка в плач: — «не їж його, — просить — його не можна зісти!»

— Як, не можна? — Образилася пампушка — то стій, я тебе зім....

І без церемонії хоче починати... Домка крикнула й прокинулась. Було темно. Десь далеко світилося, — там є хлонці. Десь

гавкала собака — звідти треба сподіватися святів. Десять лунали пляні чоловічі та жіночі голоси — то верталися з «Андрія».

Було пізно. Андрій відходив. Він настремлявши на свій бриль різnobарвних пірін і набравши в уста повно дотепів та співів — йшов, сміючись, далі, в свою щорічну мандрівку...

ЮРІЙ ГРІМ
(Прага)

В Україні сліз не стало .

(Драматичні образи).

5. образ: «На передодні...»

«... Яка б ніч взагалі,
не була на землі —
прийде ранок колись!» ...

(Франко).

(Літо 1941. р. Вінниця. — На передмісті: ззаду — в перспективі видніють поважні будови, бані церквей. Тут-там ще куриться, густий дим піднімається з поміж будов, — це пожежі, спричинені відступаючими большевиками. В ліво — за сцені — в задньому куті, десь недалеко, ще горить якась будова, вогонь гаразд освітлює майже всю сцену, кидаючи фантастичні фігури-тіні на все довкруги. Сцена — край дороги, яка тягнеться в місто правим боком — за сцені — а правий край сцени, це ряд дерев край дороги. На ліво розбитий пліт, там видно цвинтар, одна-дві могили на краю, одна — бетонова. Сцена — це властиво край дороги малесенька полянка, по середині старе широковіте дерево, під ним довша колода, далі кілька купців. Літній вечір, ще досить ясно. — Перед піднесенням завіси чути з недалека кілька вибухів, торохнотить кулемет, все рідше, по хвили все стихає. Де-не-де ще — далеко — один-два вистріли. Вінницю звільнено, большевиків переслідують поза містом).

1. ява.

Дмитро і Міліціонер.

(Оба з крісами, виходять з цвинтаря, вони змушені, підходять до колоди).

Дмитро (розглянувся): Ну, цвинтар чистий, можемо підождати на хлощів. (Сів).

Міліціонер (на рамени жовтоблакитна стяжка, р. 24): Оде ж і є та верба, про яку згадували... Чи ви чули, що та клята жидо-большевія накоїла — перед своєю втечою?

Дмитро: Що ж саме?

Міліціонер: Озбройли і нацькували в шпиталі божевільних та хворих, щоб боролись проти німців та відчинивши брами заведень, лишили їх на свою долю...

Дмитро: Що ви кажете?!

Міліціонер: До того, чи навмисне, чи випадково одну з лічниць підпалиено. Саме почався останній наступ німців, як счилилось пекло! Божевільні інстинктивно відчули небезпеку пожежі і повибігали на вулиці. Стрілянина і паніка в місті ще більш вилинула на них і вони почали кидатись, стріляти на прохожих.

Дмитро: Проклятущі червоні!

Міліціонер: Я сам бачив такий мент: божевільний з крісом в руці й із криком «смерть фашистам, смерть пімцям» — кинувся на другого божевільного, інший на третього і так товклисся, різались, кололись штиками, поки деякі з них не впали, інші настрашилися, поїдали далі.

Дмитро: Жах! Це похоже на большевиків, нацькувати божевільних!

Міліціонер: Німецькі стежкі і наша міліція від обіду виловлює нещасних, але чимало їх зникло, сковалось, а то й полягло... А найгірше, що в однім заведенні був відділ для невилічимих.

Дмитро: Прокажені?!

Міліціонер: Ете ж, в ті можуть рознести заразу по місті... Але, гляньте, приходять наші!

2. ява.

Ті ж, Іван, Микола, згодом Гарасим.

Микола (з крісом, з права, за ним Іван, з далеку): А, ви вже тут? Скоро обійшли свій район. Знаїшли що? (Підійшов). Ни? Ми двох жидків...

Іван (те ж із рушищею): Не варт і агадуватъ... Але — зараз сьома! Що хвилини може надіхнати Юрко з жінками! Збраймось!

Дмитро: Куди збиратись? Вони ж цею дорогою надійдуть. Сідай, покуримо!

Микола (що розглядався, раптом до всіх): Ша! Гляньте! Там хтось є! (Показує на могили, всі посунулись поза вербу).

Іван (і всі придвигляються): Гляньте — плита на могилі відсувається! В ній хтось є!

Микола (голосно): Агов! Хто там! Виходь!

Міліціонер (заходить позаду): Тра окружити!

Гарасим (обережно висунув голову з могили, він білий, старий, зарослий, але бадьорий): Я — свій! Українець! Не більшік! (І виходить пісвілі).

Іван: Якийсь дідусь! — Ходи блище!

Гарасим (підійшов, відізнав Миколу і Дмитра): Я вас відізнав — по голосі відізнав, тому й віліз! Миколо! Дмитре! Рідні мої! (Кідається до них).

Микола і Дмитро (з вибухом щастя): Дядьку Гарасиме! Господи! (Обнялися тихо всі три).

Гарасим (зворушеній): Діждався! Вони прийшли! Господи, ти сподобив мене діждатись цієї днини! (Знову цілуве їх).

Микола (показує): Це наш побратим — Іван Протника, а це місцевий міліціонер. (до Івана і того): Це батько пані Параски.

Іван (вітається): Дуже радий, відзначати вас!

Дмитро (нагло): Але гляньте — он Юрко, а з ним Параска і Ксеня! Батьку, приховайтесь, або що! А ми біжимо на зустріч!

Гарасим (побажив їх): О, вибачайте, але я вже досить ховався! Не видержу! Біжім на зустріч! (Всі відходять в право. Сцена хвилини порожні).

3. ява.

Галя. — Згодом Попередні.

Галя (— прокажена, сиве волосся, на лиці — сильна рана, вій, брови — білі, покриті «інсем», нігти довгі, на ній — дрянтя, рамена, руки, ноги голі, тут-там сліди прокази, ноги долі — що було в воді колись варено — червоні, як спечені. З лівого кута, з поза купців висувається, майже на «четириох» ходить: на її обличчі відзеркалюється пережите горе. Розглянулася): Нема нікого. Шкода, що не чула, що говорили там ті, здається вони з ім'ямами прийшли... (Раптом чути дивні звуки — гучить, а опісля обзывається гучномовець з недалека, що ним подають заклик до мешканців міста. Галя стрепенулась і слухає).

«Гальо, гальо! Увага!.. Українці! Німецьке військо приходить сюди як ваш приятель, щоб визволити вас із жидо-більшовицького рабства. Ваші кати — прогані й більше сюди не повернуть. Настає нова доба у вашому житті. Большевики обдурили вас обіцянками, а зробили вас найгіршими на світі невільниками. Тепер ви знову стаете господарями на своїй землі. В Німеччині нема колективізації. Там усі селяни класники своєї землі, худоби й сільськогосподарського знаряддя. Самі розпоряджаються продуктами своєї праці. Такий самий порядок буде в Україні. Бо з діда-прадіда — ви були господарями власної землі. У вас ніхто більше не відбирає останнього хліба, покидаючи вас і ваші родини на муки голоду й на смерть! Німеччина веде війну за визволення усього світу від жидівсько-капіталістичної експлоатації. Вона потребує хліба і купуватиме в вас надвишки збіжжя по цінах вищих від більшовицьких заготовників. Українці! Ставтесь із довір'ям до всіх розпорядків німецької влади! Вона бажає вам добра! За вашу поміч працею — німецька держава відплатить вам удесятеро! З Богом! Вперед — до кращого життя!...*) (Затихло все — тільки червоне сяйво з поїжжі освітило більш Галю).

Галя (усвідомлюючи собі те, що чула): «З Богом вперед, до кращого життя! Ви знову стаете господарями на своїй землі!.. Господи! Невже ж це дійсність?! Україна звільнена від катів?! Мати Божа — яка радість! Яке щастя! О, дяка, дяка Тобі, Все-могучий, що Ти дозволив мені діждатись цієї днини!.. Мої терпіння, моя кальварія — не були марні! Господь нагородив мене

*) Уривок з оголошення нім. влади в радіо 23. 8. 41. — Ю. Гр.

життям і я діждалася цієї хвилини! Ох, серця в собі не чую! Невже ж я діждуся крашою долі моого закатованого народу?.. 18 літ минуло-уплило з тієї хвилини, як я ошипилась у кітіах катів... 18 літ, майже чвертьстоліття мук і катувань — та що це, як подумаю, що настав час волі! Що мій народ оживе! Що Україна встане!!!.. (На вершку захоплення — раптом замовкла, по хвилі, арез'ювано): От, мало не забула, що я — гнилий труп... Проказа точить мое тіло, я жива зігнію... Так, так... Мені не буде приступу до сімі нової, вольної, бо я — прокажена!.. Знову зловлять і кинуть в підземелля... Та нехай! Я ж тільки на те молила Бога, щоб даб дожити до цього дня і тієї хвилини, як загомонять Софіївські дзвони... І цей час наближається, я відчуваю! О, Боже, великий, єдиний — дай сили дійти до Києва і вчуті гомін давонів звільненої столиці... (Чути, що хтось каже: «Ось колода під вербою, ходіть, сядемо». Галя відтягується поза кущі. Входять всі попередні — без Міліонера, з ними **Параска і Ксения**, подорожній одяг).

Параска (обіймаючи батька, від щастя аж сяє): Батьку рідний, дорогий, єдиний! Якже ж Вас Бог милував?

Дмитро (дає пляшку полеву): Перш завсе потягніть, підкрепіться! Це сливяночка, — ви ж ледве стоїте на ногах! (Дав, той пе трохи).

Гарасим (присів на колоді, Параска біля цього, інші кругом): Спасибі! Виснажило горе! Та і роки — до 70 доходять... Але з вами — я знов молодий!

Микола: І не знаємо, про що вас скоріш питати!.. Прожити майже чвертьстоліття в більшовицькому пеклі —

Гарасим (перебив): і зістались живим, — це, мої рідні, справді Божа ласка! Та бачите, я й сам не знаю, з чого починати...

Ксения: Нас одне цікавить — як ви жили, якими надіями?

Параска: Ми думали, що піколи вже вас це побачимо, рідненькі!.. (Притулилася).

Гарасим (обняв її, погладив, серйозно): Якими надіями?.. Ми жили, бо — вірили в Бога! Вірили, бо знали її відчуваю, що наша справа свята, справедлива; вірили, що стільких української крові не може марно літись! Вірили, що як по ночі приходить ранок і день ясний, так прийде і наше визволення, прийде воно, як конечність, народ розірве кайдани і освятить кровю злобуту волю!.. Так, мої рідні! Ми вірили й жили на силу, уперто боролись за життя, але уникали смерті з рук тиранів і катів, щоб дожити до цієї хвилини, до дня визволення! Ми жили, хоч наше життя було тяжче смерті! Людина тільки раз змирає, а пане жivotіння в цьому пеклі щодня гірше смерті точило нашу душу, мізок; наче повільною смерттю вигасало життя за цих 20 літ, та однак — деякі з нас зберігли його, зберігли Богом дане життя, щоб віддати його ще раз на службу Україні-Неныші! — І тому, мої рідні, я б сказав, що не тільки ті є героями, що за народ вмерли, але і ті, що пережили оце чвертьстоліття і не виали! Бо легче по геройськи вмерти, ніж по геройськи жити!.. Мільйони, великі мільйони нашого бездольного народу впали жертвою орди жидо-більшовицької...

Микола: Нема на світі ще одної нації, яка б стільки крові зробила за волю, як наша!

Юріо: І стільки сліз над невинними жертвами бестіяльних катарянників!..

Ксеня: Немає, мабуть, в Україні сім'ї, яка б когось не втратила...

Параска: Татуню!.. (Не сміло): А — про Галю... що про неї знаєте?..

Гарасим (зітхнув, поволі): Чотири роки нічо про неї не чув... Аж одного дня я найнявся дрова рубати в лічниці і — побачив її в вікні...

Микола: Тут?! Коли це було? І що ж далі?!

Гарасим: Тут — по перше її бачив в 27. році, в останнє десь перед місяцем... Вона була ненілічима... прокажена... я говорив з нею досить часто крізь вікно... Одну мрію мала — дожити до звільнення України... Та — недіждалася.

Параска (стримуючися): Вмерла...

Гарасим: При останній атаці їхня лічниця вилетіла в повітря... Камінь на камені не зістався... Тоді то її я витягся з міста сюди, тут безпечніш... (Показав на цвинтар). Едине, що потішає мене, це знання, що Галя все ж таки пережила тую гадину Рухлю, що спричинила її проказу...

Микола (живаво): Ах — це та комісарка?! Що ж було з нею?

Гарасим: Теж проказа, але до того від тоЯ хороби забожеволіла. В наступі божевілля вискочила крізь вікно і попала в котел з кипучою смолою, що нею ремонтували бетон вулиці... Галя мені оповідала...

Іван: Котюзі — по заслуї! Хоч — воліли ми її судити...

Параска: А за нами — ви не плакали?..

Гарасим: Чи плакав?.. Не знаю, любі, чи зрозумієте мене... Я — забув, що воно таке! — Забув, чи відвік — годі сказати!.. Той пекольний біль, що я відчував, коли оті кляті напасники тебе знеславили, той безрадний жаль, коли твоя дитинка померла з голоду, і, нарешті, той розпучливий погляд моєї Галі, коли я її — вже проказену — вперше побачив — те все не могло вже викликати з моїх очей ані однієї слізки! В мені холода душа, з жалю серце трохи не розірвалось, я відчував, що мені ноги підкосились і ось-ось звалось із ніг — але плакати — я не міг! Не стало слів!.. Я останню слізу тоді проронив, коли довідався про зраду, — не хочу його назвати, бо не гідний того!..

Параска (промовилася): Панька!!..

Гарасим: Так... Його зрада, його нікчемна підлість і братобіничча запроданість — мене звалили з ніг! Я плакав, ридав над собою, над нашим народом, над його прокляттям — бо ж зрадливі переверти, «окаянні» — це наша недоля!.. Тоді я виплакався, та вже більш ніколи. Не плакав і не буду! Не стало слів!.. І воно так краще! Замість сліз — краще закусити зуби, затиснути кулаки, закотити рукави і на трупах зрадників — нове життя творити!

Микола (в захваті): Так єсть! Не сліз — а чину! Ех, жаль, що не нам судилося розбити наїздника! — Але — праці досить і для нас! Ми на передодні адієснення Ідея! Дядьку, друзі! Гляньте в ту червень! За нею, там в далині, столиця — Київ нас жде! Нас дух відвічної стихії поставив на грани двох світів, щоб творити нове життя! Моці героїв, кровю насичена земля — кличе нас на нові змагання! Збіраймось! Ідім готувати путь Йому, що прийде, як настане ранок!...

Дмитро (і всі збираються): Він прийде, — ходімо ж торувати путь... Чи походуете, батьку, з нами, чи переспите в місті?

Гарасим: З вами, мої рідні! Все життя для воскреслої України!

Микола: Тоді — вперед! Дядьку, я піду виломлю вам якусь гильку для палиці, я в мить вас дожену. (Йде в ліво в цвінтар. Всі йдуть в право на дорогу).

Галя (висувається, вся тримтить від зворушення): Боже мій, Господоњку! Дай мені сліз, щоб могла виплакатись... бо не сила здергатись... Тут, отут бачити і чути всіх — і не показатись!.. О важка, преважка кара!.. І батько рідненький і Параска і — Микола!.. Ох, розірветься мое серце!.. (По хвилі): Ісусе-Христе! Як же ж я могла назвати це карою?!? Чи ж я думала колись побачити всіх наймиліших тут, якупі?!? І Його! Він живе! Він прийшов! Микола сповняє, адієснє Ідею, прямує на Київ! Вони прийшли — воскресять Україну! Так! Воскресне! Встане Україна і помоляться на волі невольничі діти!... Нехай же буде благословенна ця земля, що нею проходили Лицарі Слави! (Цілує землю, де стояли...).

4. ява.

Галя, Микола, згодом всі.

Микола (з ліва кричить): Стій! Стій, а то стріляю! (Пігнався за кимсь, що втікає назад, він вибігає на сцену, цілить в лівий кут, стріляє, не трапив. Між тим Галя притулилася біля дерева. Паде другий стріл, марно. Чути крик з заду аза кущів «смерть петлюровцям»! В туж мить Галя вискочила перед Миколу і той стріл, звідти — вона дісталася замість Миколи, авалилась боком за словами — «Миколо! вперед! За Україну» — і замовкла. Рівночасно з дороги надбіг Іван і поклав одним стрілом там того, невідомого. Всі прибігли — подивились на лежачу)...

Гарасим (скрикнув): Галя!!!... (Всі завмерли. Він припав до неї, по хвилі глухо промовив): Вона — сконала!.. (Мушини зняли шапки).

Микола: На передодні...

Ксеня: Вона житиме вічно! Вона своїми грудьми заслонила Миколу, щоб він дійшов до мети!

Іван: Та адієснів Ідею! (Раптом зазвонило у всі дзвони).

Гарасим (хреститься): Чуєш Галю?! В Україні сліз не стало, — дзвони волю голосят...

Завіса скоро спадає.

Коморжани-Прага, 13. XII. 1941.

Д-р ОСТАП ГРИЦАЙ
(Віденсь)

На вітари всежерти

Риси до малюнку життя полк. Е. Коновалця.¹⁾

ІІ.

Після того, як молодий Коновалець по матурі 1909. р. записався на університет ві Львові як слухач прав, то він два перші роки його життя тоді присвятив виключно організаторській праці в рідному селі Зашкові.

— «Моєю ціллю в той час — зазначив Полковник, згадуючи про те в одній з наших розмов — була **абсолютна організація** як Зашкова, так і дооколичних сіл львівського повіту, і в напрямі посилення просвіти села, і з погляду на закріплювання економічно-господарських основ нашого життя, от як основуванням селянських спілок для щадностей та позичок на лад Раїфайзена». І що ота ціль стає для нашого, покищо лише дев'ятирічного юнака завданням такої ваги, що він ще після довгих літ згадув про неї як про абсолют національного обов'язку, то це треба нам підкреслити доволі чітко з уваги на умовини нашого національного та громадянського життя в тодішній галицькій Україні.

Бо це умовини життя, якого найглибшу суть довелось яснувати найбільшому поетові тієї пропамятої епохи прескорбними, та проте єдино правдивими словами:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожку,
Людським презирством, ніби струном вкритий!

Так — отруйним, лютим, збивчим презирством... З ним ми тоді стрічались, змагалися, мусіли боротись з ним боротьбою на життя і смерть — скрізь. Бо всюди воно причасним хижаком кидалось на нас: в кожній закутній галицькій Україні, в її столиці Львові, в далекім Відні чудесно доброго монарха Франца Йосифа, і трохи не в усім культурнім світі. Оде ось в кожній закутній нашої країни видигався проти нас трикратний фронт смеятливо нам ворожого презирства: ляцького, москофільського та австріяцько-бюрократичного презирства до українців та до українства. Безпощадного, непримирного презирства, що уособлювалося між польськими людьми в кожнім старості і в кожнім урядовці, в кожнім судді, учителю, професорі і духовнику.

Справді — хто ж з поляків тоді не готов був писати своєго проекту на знищенні українства, — писати і прилюдно проголошувати і найсміливіші, значить і найбільш безсоромні з них, бо

¹⁾ Під таким — первісним — наголовком цієї моєї праці вадумую продовжувати мій нарис про сл. п. Провідника, якого перша частина з'явилася ще в ч. 6 нашого журналу за минулий рік п. н. „Еugen Коновалець” (ст. 343—349). О. Г.

чим більш нахабні були вони своїм цинізмом, тим краще було їх авторам виступати з ними прилюдно?

Адже славетна боротьба тодішніх польських вожаків за польський характер університету ві Львові це тільки один відтинок ляцького бою проти українства. Позатим той бій поширювали поляки в усіх можливих ділянках прилюдного життя, завжди під алярмуючий гомін трівожного крику: *Ucraina ante portas!* Зокрема ж за польський характер Львова та львівської околиці — отож саме за середовище організаційної праці молодого Коновалця та його товаришів — змагалися польські заїди з завзяттям, гідним запалу горлачів за польськість університету. Причім усі ті їх донкішотські, по суті речі пів-божевільні замисли були всетаки грізні тим, що їх ініціатори та речники бралися негайно при допомозі і найянініших гвалтів та насильств до діла, тоді, як українське громадянство всецілого відпору проти таких ворожих наступів у повнім обєднанні всіх своїх сил і рядів організувати ні не вміло, ні, на жаль, ще завжди не мало охоти.

Ворог однаке наступав на нас, де тільки міг, вигукуючи при тім водно про страшливу загрозу з — нашої сторони!

Ось напр. відносно Львова і околиці пан Прушинські не заважався ні на хвилю виступити з пляном, виложеним в окремій брошурі,²⁾ підпovідю до якого Львів мав бути обєднаний на просторі двох миль перстенем польських — або всеціло спольонізованих — сіл, на те, щоб таким чином спинити наплив українського населення до Львова і не допустити отак до «повного зукраїнення Львова як столиці Польщі» (!). І зараз же агідно з тим пляном стрівоженого Україною польського блазня, всі можливі сили польської пропаганди мали бути спрямовані в сторону загроженої околиці польської столиці на землі Данила: польська школка і польський костел, польський склеп і польська кооператива, польська читальня і польська капличка мали засновуватись негайно по українських селах львівського повіту, користуючись з цього погляду щонайдоцільнішою допомогою зі сторони австропольської влади та її органів, від місцевого польського вчителя та ксьонда пробоща починаючи. І хоч воно і полякам не було то так легко здійснити цей плян хочби лише частинно, то проте треба сказати, що не довше, ніж через рік уже наші підльвівські села, ось як Пикуловичі, Підбірці і Миклашів, а далі Чижиків, Товиців, Кугаїв і Підтемне, були — завдяки шалючій енергії — польонізаторів української землі — укріплені польськими школами і костелами, і таким темпом ішла та їх робота і в інших середовищах нашого краю.

Бо це вже був метод адієсновання «*snów o potędze*». А з інших плянів відносно нищення українського елементу ві Львові згадаю ще напр. замисл кандидата до львівської Міської Ради, пана Болеслава Лекіцького,³⁾ що піддавав думку, не приймати на

²⁾ Powiat lwowski, jego ludność i instytucje. 1911. О. Г.

³⁾ „Як поляки хотіли би усунути руський елемент зі Львова“. („Діло“, 1913 р., ч. 6). О. Г.

сторожів камянць та на домашню службу ніяких українців, а спроваджувати на те виключно поляків з Західної Галичини, що рік-річно ладилися емігрувати до Прус і до Америки.⁴⁾ з чого пан Левицький вираховував у своїх комбінаціях річний приріст польського населення у Львові на 3—4000. — «Все те, — говорив Полковник, інаважуючи до споминів про такі бескоромності ляцьких приблуд у нас — у звязку з незвичайним огірченням, що його викликували між нами спосіб боротьби поляків проти українського університету, спонукувало мене і тих, що готові були працювати зі мною, вести намічену мною працю у львівськім повіті з усією дбайливістю та з повним зрозумінням того, що не йде тут лише про культурно-просвітню працю в тім чи іншім селі, а про цілість нашої національної справи так, як ми, молоді, могли її тоді розуміти. Та тільки ж було ще й те лихо, що нам в нашій роботі в повіті киринили — крім поляків — ще й наші яничари, москофіли. Вони саме тоді, з приводу напруженої політичної ситуації в усій Європі, зокрема ж однаке з приводу війни на Балкані, почали в Галичині завдяки Дудикевичам, Бендасюкам, Вергунам та Марковим просто очайдушну агітацію проти Австрії, що нею проводили в Петербурзі граф Бобрінський і Савенко, пропагуючи боротьбу на життя і смерть з Австрією як спільним ворогом Росії і всіх словян. Були в нас, правда, округи — якось Поділля, Опілля та Покуття, — де москофільська пропаганда стрічалася з дуже енергійним відпором населення, та, на жаль, так воно не було всюди, і поскільки не помилляється, то при виборах до парламенту в р. 1911. з усіх українських голосів, відданих на українських кандидатів, було 74% наших, а 26% москофільських».⁵⁾

Та не зважаючи на всі ті перепони, молодий організатор береться з питомою йому серйозністю до праці, у висліді якої Зашків мав незабаром читальню у власній домівці, видвигнений — як це зазначив Полковник — **виключно його заходами**, та свою дружину «Сокола», так, що ота його впонні успішна організація рідного села, переведена ним спершу трохи не самотужки, придбала йому ім'я, відоме в усім повіті. Позатим й завершенням був святочний фестин в Зашкові, що його згадував Вожд як один з кращих моментів його молодих літ, тісно звязаний з першою пляновою працею для рідної нації. А як дальший вислід та усріх його організаторських починів у Зашкові це те, що філія «Просвіти» на львівській повіті покликала нашого правника на організатора всього львівського повіту з рамени того ж товариства.

⁴⁾ Статистика еміграції в Європі за рік 1912 викавала, що найбільше емігрантів виїхало — як і до того часу — з Австрії, бо загалом 178 862, тоді як в Росії виїхало їх 162.395, в Німеччині 27.788, а з Швейцарії 3.505. О. Г.

⁵⁾ Найбільшу кількість голосів віддано тоді на москофільських кандидатів в отиці політичних повітах: Грабів, Горлиці, Кросно і Ясло в Західній, а Сянік, Боді, Жолква, Турка, Жирачів, Зборів і Ярослав у Східній Галичині. В цілості віддано на українських кандидатів голосів 362.956, а на москофільських 127.108 («Діло», 1913 р., ч. 5). О. Г.

Тоді Коновалець здав І. правничий іспит і увійшов у зносини з о. Фолисом.^{*)}

Згадуючи отак про те, якто нам доводилось змагатися з ворожими затіями в таких численних ділянках нашого громадського та політичного життя, Полковник за любки підкреслював змогу передбачуючої ініціативи та рухливої активності як ті прикмети, що їх нам треба було доконче проти такого завзятого і непримиренного ворога, яким були для нас заздалегідь поляки. Та, на жаль, треба сказати, що спосіб боротьби з нашої сторони не виявляв тих прикмет в такій мірі, як це годилося б нам як прадідним господарям обложені ляхами землі. А це давалося нам у знак головно там, де поляки намагалися випереджувати нас просто раптовим насаджуванням своїх шкілок, косцюлків та капличок, ось як у такім випадку:

У віддаленні 10 км. від Львова за Жовківською рогачкою, в селі Жидатичах, що принаджало до громади Сороки, погоріла була в р. 1906. церква, з огляду на що місцеві селяни побудували для тимчасового вжитку каплицю, зложили на нову церкву 600 кор., а як забезпечення платні для самостійного сотрудника, про назначення якого для Жидатич старалися — бо досі доїзджав до них тільки парох зі Сорок — 2400 кор., і притім подбали про хату для сотрудника. Прохання щодо призначення ім самостійного сотрудника внесла громада Жидатичі ще в р. 1906., як це виказує автентичне письмо Митрополичого Секретаріату — за підписом секретаря та Митрополита — з д. 30. IV. 1906. р. Але що ж? Упродовж найближчих 14 літ — аж до р. 1913., коли то цю справу порушила наша преса!¹⁾) — бажаний і такий дуже потрібний сотрудник для Жидатич ще завжди не був призначений, громада була без священика, без духовного і духовного провідника, і тимчасовий кінець був такий, що провід усієї роботи ваяв у селі — польський парох. Він користаючи з того, що організаційна акція з нашої сторони ішла більш, ніж пиняло, вспів за той час алтинізувати пів села, притягнув наших людей до костела і до плебанії, подбав для села про польського вчителя та про польську викладову мову, заложив читальню Т. S. L. та крамницю К. R. і поставив собі завданням довести до того, «щоб у селі не було ні одного русина!»

А якщо читати нашу пресу з останніх літ перед вибухом світової війни в р. 1914. основніше, то там прикладів на недостачу ініціативи в нас, нерухливість тай свідому пасивність тільки, що іноді просто страх бере на думку про те, що так душевно наставлені ми мали незабаром складати іспит з нашої державно-творчої зрілости на арені європейського світу.

Але вертаймо до нашої теми.

Після того, як Коновалець два перші роки після матури прожив у рідному селі, присвятивши тут весь свій свободний від на-

^{*)} о. Йосиф Фолис, — 1862—1917 — український громадянський діяч і філантроп, від 1907 р. посол до австрійського парламенту. Весь свій маєток запався на національні цілі. О. Г.

¹⁾ Стаття „Небезпека“ в „Ділі“, 1913 р., ч. 38. О. Г.

уки час організаційної роботі, він в р. 1911. виїзджає на постійний побут до Львова. Але вже й до того часу він живо цікавився життям та працею українського студентства у столиці краю та брав активну участь у пропамятній тоді боротьбі нашої академічної молоді за український університет. Боротьбі, яка краще, ніж усе інше виявила як просто нечувану нахабність ляцьких галапасів на українській землі, тає і всю зрадницьку податливість австрійського уряду відносно них та його ж презирство і нещирість до нас. А як найважніше з усього, та боротьба показала нам властивий шлях до найвищої, виавольної мети нації, пілях тісі самостійної зваги, якій не важко було числитися ні з лукавими обіцянками віденського уряду, ні з нікчемними маневрами зі стороною ляцьких нацькувачів у стилі Гломбінських, Віняжів та Старжинських, а покладатися тільки на власну силу 45-мільйонової нації, нації Святослава, Володимира і Ярослава. І ніколи ми не сміємо забути того, що це наша академічна молодь того часу, як рідна попередниця молоді України під Крутами, несла на своїх молодих плечах оту боротьбу за рідний університет в рідній столиці, навчаючи і своїх батьків жертвою крові та всецілою посвятою, що епоха паперових протестів і покірних меморіялів до Найяснішого Пана у Відні минула безповоротно, а настуває час боротьби на життя і смерть як одинокого засобу оконечного вирішення справи так, чи інакше. Отак в одній брошуру з того часу — «Університет через підписку» (1902) — кажеться між іншим такі знаменні слова:

— «Тому, що ми переконані, що **дорога добути університет через Відень не принесе результатів**,⁷⁾) уважаємо необхідним показати хибні дороги двох груп нашої нації, котрі то групи, ставляючи односторонні теорії як необхідну практичну програму розвою нашої нації, зводять її на беадорожжа, **притуплюючи змисл до самостійної праці над собою всієї нації**, заставляючи націю думати й вірити, що спасення сплине на неї з гори через кількох представників, котрі все вимовлять, випросять, «виборють» для неї у Відні». А на іншому місці: «Конституція коли і принесла плоди для сильних, то вона нічого не дала тим, котрі нічого не бажали; вона для нас датується не від 1848. р. і не від 1561. р., а щойно від недавніх часів, коли й ми почули в собі силу...»⁸⁾)

Що ж до активної участі Полковника в боротьбі за львівський університет, то він подає мені в передостанній розмові з ним — в зимі 1937. р. — що брав участь в бучі, — яка мала відбутися з кінцем грудня 1909. і початком січня 1910. Але я думаю, що тут Покійник помилюється, бо в історії боротьби за університет ві Львові, що її змалював нам В. Мудрий в наведенім уже мною творі,⁹⁾ про якусь бучу у згаданому часі я не нашов ніякої згадки, за для чого Й думаю, що нею могла бути тільки та, з початком

⁷⁾ Підкresлення мої. О. Г.

⁸⁾ За текстом, що його подав В. Мудрий у брошуру: „Боротьба за огнище української культури в західніх землях Укрміна“. Львів 1923. Ст. 51/52, О. Г.

⁹⁾ Ie. с. ст. 50—71.

липня 1910. року, в якій згинув Адам Коцко. Провідник зазначив, що був притім арештований, та що виступав на процесі 101 як свідок. Як відомо, з приводу сутики, в якій ляхи застріли Коцка, арештовано наших студентів 128, і я думаю, що саме тоді і Коновалець був між арештованими, тимбільше, що про свій виступ на процесі Полковник згадував в безосереднім звязку з баталією в університеті та з арештом.

А про смерть Коцка, з легким натяком на популярний в той час роман А. Франса:

— «Ті польські боги багли вже тоді у своїй ненаситності нашої крові...»

Так — у їх усепольській ненаситності! Бо і те ще варто вони пригадати з того часу, що хоч поляки творили всього 15% населення всієї Австрії, то проте вони мали — як це Вістник розпорядків міністерства просвіти показує нам наглядно¹¹⁾ — 27.5% всіх гімназій в Австрії, за статистичним виказом точніше так: всіх середніх шкіл в Австрії було 490 (343 гімназій + 147 реальних), з того німецьких 222 (140 + 82), чеських 110 (68 + 42), польських 107 (93 + 14), італійських 14 (8 + 6), українських 10 (10 + 0!), хорватсько-сербських 8 (6 + 2), словінських (1 + 0). І в такім бюджеті сойм призначив суму 30.000 кор. на запомоги для українських і польських бурс. З того — як це бачимо з тогочасної соймової інтерпеляції — польські бурси одержали 23.100 кор., а українські 6900. Або: президія міста Львова мав роздати на цілі населення відповідну суму. І от вона дає на польські національні цілі суму 49.000, а на українські ні сотика!

Ні — дійсно:

І як же наш поет не мав говорити про вороже презирство і не кликати до своєго народу голосом пророка:

Твоїм будущим душу я трівожу,
Від сорому, який нападків пізних
Палитиме, заснути я не можу...

Зокрема ж діймаючо вразило оте презирство нашу суспільність в лютні 1913. р., коли то переговори в університетській спра-

¹¹⁾ Verordnungsblatt für Kultus und Unterricht, Wien, Jänner 1912. О. Г.

¹²⁾ Для інформації про обставини в найновішому часі подаю про **наше** і польське шкільництво на західно-українських землях під теперішню хвиллю такі дані: у Львові працює 15 українських народніх шкіл, в яких є біля 5000 шкільних дітей та понад 150 учителів; польських народніх шкіл на терені Львова працює 37, в них є біля 13000 дітей та понад 400 учителів. Фахове шкільництво: українських шкіл цього типу 5, польських 12, учнів у них 3500. Дитячі садки: українських 19, дітей в них 1150; крім того існує 8 кухонь, в яких дістаете поживу 1935 українських дітей; польських садків, ведених міським відділом сусільної опіки, працює на терені Львова 29; в них перебуває 1854 дітей у віці від 3—7 літ. Але поза тими польськими садками є ще кільканадцять захоронок та передшкіл, якими опікуються Польський Комітет Допомоги, та всікі захисти, ведені при численних у Львові жіночих і чоловічих рамо-кат. монастирях. («Наступ», 1942, ч. 1). О. Г.

ві з огляду на явно неприхильне становище до нас австрійського правительства були зірвані.

Тоді то заступники українських академічних організацій, між якими бачимо й ім'я Евгена Коновалця, проголосили протест, в якімкажеться між іншим таке:

— «Ми, українська академічна молодіж, що перші підняли боротьбу за український університет, хотічи сповнити думку українських гетьманів і заспокоїти неминучу потребу нації ми, що радо поносили жертви та кровю припечатали право на власний храм науки — глибоко почувасмо неприхильне становище правительства і польської репрезентації у великий просвітно-культурний справі українського народу, і закладаємо однодушний протест проти такого безпримірного в культурних державах трактування справи культурного домагання нашої нації». ¹³⁾

А далі:

— «До хвилі введення в життя самостійного університету у Львові буде українська молодіж стояти з усією рішучістю на тірожі прав українського народу в теперішнім утраквістичному університеті імені цісаря Франца I у Львові. Українська університетська молодіж, уважаючи себе рівноправними горожанами львівського університету зі студентами польської народності, не стерпить ніякого кроку в напрямі обмеження тепер обов'язуючих прав в користь нашого народу, а буде домагатися виповнення всіх тих управлінь, які закон нам признає, а які наслідком злой волі і одностороннього становища досі не уведені як годиться в життя. А станути в обороні цих прав молодіж готова кождої хвилі і вона зуміє достойним та рішучим виступом гідно відверти заходи коло обмеження прав нашого народу в теперішнім університеті». ¹⁴⁾

Бо якщо наші поети в тому часі — поети того рівня, що автор «Мойсея», — мали повне право тверувати віцим словом насильно народові накидуване ярмо рабства, то проте від лоні того народу назрівало вже доволі нових сил на те, щоб наперекір усяким труднощам, затім і перепонам, як зі сторони поляків і їх урядових союзників, так і з боку заскорузлої в назадництві частини громадянства, підкріплювати культурну творчість народу особливо в околі суспільно-організаційного життя, та поглиблювати фронти оборони національних прав українства на землі Данила. Бо воно певно, що коли молодий Коновалець, приступаючи до праці в рідному селі, намічус собі теж завдання економічного характеру, то це вилів і відгук тієї економічно-господарської та економічно-фінансової організації краю, якої пропамятними досягненнями були такі наші інституції, як ось «Народна Торговля» (1883), «Дністер» (1891), «Краєвий Союз Кредитовий» (1898), «Краєвий Союз Ревізійний» (1903), або акційне товариство «Зе-

¹³⁾ За український університет. Голос академічної молоді «Діло», 1913, ч. 26). О. Г.

¹⁴⁾ Оцей протест підписаній — крім Коновалця — ще 21 представниками тодішніх українських академічних організацій, між іншим Оленою Степанівною та Ольгою Гамораківною, як представницями молоді жіночої. О. Г.

мельний Банк Гіпотечний» (1910). І зазначім, що на тлі тієї ж епохи, починаючи від р. 1900., організуються в Галичині за починою д-ра К. Трильовського, як першого голови і генерального отамана, руханково-пожарні Січі, яких в р. 1914. було 916 (об'єднаних в Українськім Січовим Союзом).¹⁶⁾ А в р. 1894. заходами В. Нагірного та В. Лаврівського повстает ві Львові український Сокіл, що за головування проф. Івана Боберського — так дуже любленого і шанованого молодим Коновалцем за час його науки в Академічній гімназії! — став і справді творчим осередком усього руханкового та спортивного руху в нас, доповненого де-далі організаціями стрілецьких куренів при сокільських товариствах.

Словом:

Діянки культурної творчості народу, а з цим і фронти оборони національних прав українства на землі Данила закріплюються щораз міцніше. І що при організації тих Фроєтів — у меншім або більшім звязку з діяльністю нашої тодішньої парламентарної презентації в Австрії під проводом д-ра Костя Левицького — академічна молодь бере здебільша активну участь, і що одним з провідників тієї молоді в останніх роках перед вибухом світової війни є Евген Коновалець, це те знамено епохи, що ніби вже тепер указує шлях до переломових подвигів у недалекому майбутньому.

Він же — Коновалець — поширює свою організаційну діяльність щораз видатніше.

З постійним побутом ві Львові ось — від 1911. р. — він разом з Романом Дацкевичем засновує при львівській філії «Просвіти» студентський просвітний кружок, який числив 70 членів. Головою того кружка був Дацкевич, а Коновалець виконував обовязки відпоручника «Просвіти». — «Ми — оповідав мені Полковник — розпоряджали відповідними фондами і підготовлювали нашу роботу так, що що неділі виїздило з нашого доручення 50—60 референтів, студенти і студентки, на просвітну роботу, здебільша з рефератами і відчитами, на села. Тоді на такі реферати був між нашими селянами і робітниками просто голод, і скільки прелегентів ми й не вислали б, все було за мало. Зокрема ж наші передміські читальні ві Львові домагались раз-у-раз підмоги з цього погляду, нарікаючи гірко на старшу інтелігенцію, особливо ж на надто вже лояльних до уряду наших педагогів, що такою працею — в якій протилежності до поляків! — зовсім не цікавилися.¹⁷⁾ А на нас, студентів, ішли до влади при кожній нагоді із найдрібнішого проводу злобні доноси та безосновні зажалення, так, що треба нам було уважати гаразд на кожне слово, що говорилося, і на кожен крок наш в даному гурті, бо стежили за нами пішіони польські, москвофільські і доносчики наших же таки людей, зарежених лояльностю до австропольського режиму вщерть».

¹⁶⁾ За працідом Галичини повстали також Січі на Буковині 1903 р., на Закарпаттю від 1920, і за океаном в Америці та в Канаді. О. Г.

¹⁷⁾ З цього погляду гідній вашої уваги ще й сьогодні допис про городецьку читальню у Львові («Діло», март 1913 р.). О. Г.

У Львові став Коновалець теж членом Управи ЦЕСУС-а, де головою був Осип Когут — його ім'я є на першім місці між підписами на згаданім уже мною протесті в університетській справі — а до якої належали ще Юлько Охримович, Олена Степанівна, Володимир Бандрівський, Юліян Костецький, Роман Дацкевич і Петро Дідушок. Більшість членства тут — казав Полковник — це були соціялісти і радикали, і відповідно до того 4 секцій: соціалістів, радикалів (Когут), безпартійників (Охримович) і націонал-демократів, на чолі яких стояв Коновалець, перебравши головство тієї секції після Олега Пеліканського 1912. р. І рівночасно з тим Коновалець увійшов як представник студентства до тіснішого Народного Комітету, що був тоді осередком усієї нашої політичної роботи, де вирішувалися всі справи, звязані з нашим національним життям, через що приналежність до нього давала змогу брати участь у повному активнім життю народу.

Головою Комітету був — як відомо — д-р Кость Левицький.

С. НИКОЛИШИН

Наше літературне життя за революції 1917—1921

З початком світової війни контроля сливе всієї української території перейшла в руки Москви. На землях, що належали до складу Російської імперії, військова влада задушила всі зовнішні прояви українського життя зараз же по оголошенні мобілізації. В т. ав. Західній Україні всі світочі українського життя гасила також російська влада моментально, як тільки якесь частина тих земель попадала до її рук.

Тільки мало що могло виходити по українськи у ці страшні роки і то здебільшого поза межами рідного краю.

Невеселу цю картину змінив вибух Великої Революції. Всі заборони старого режиму впали на території російської держави, а австро-угорські землі повернулись назад до Австро-Угорщини.

Українська література знов набула спроможності розвиватись та прийшли перешкоди інші. Почалась боротьба за українську державність: за УНР на східних українських землях, за ЗУНР на — західніх. Більшість українських літературних діячів (бо державно-творчих сил було замало) замість писати літературні твори, взялися до важінших державних праць. Одні стали військовиками, інші — урядовцями, ще інші — державними мужами. Боротьба за українську державність тривала аж до 1920., коли то знов українські землі розділили поміж себе старі наші наспіники: Росія та Польща, і нові: Румунія та Чехословаччина.

Першою друкованою річчю українською за революції 1917—21. стали ноти: **текст національного гимну**. Далі вийшла мапа України, посипались різні **відозви**. Першою книжкою був **пісенник**, потім різні агітки. Аж досить пізно прийшла до голосу **література**. Момент і потреба політичної хвилі, як видно, найбільше позначились на тому, що в першу чергу видавалось.

До війни українські видання займали аж 8. місце у видавничім рухові б. Росії. Не краще малися справи і в Західній Україні.

По революції картина сильно змінилась. В Україні дуже розвинулось літературне життя і друг книжок. Книжки виходили в казкових тиражах, а число письменників, молодих літературних сил, надзвичайно збільшилося.

Україна однаке, як і до революції, мала два, а пізніше аж три літературні осередки. Причиною були політичні події — розділ України поміж сусідами. Київ і Львів хоч і творили для одного народу, творили дуже самостійно а часом і проти себе. Пізніший політичний і літературний центр — Харків поборював і Київ і Львів. Теоретично все стояло на соборницьких засадах, та фактично на цілу Україну не було жодного всеукраїнського літературного органу.

Видавнича діяльність була зданима традиційною діяльністю української народолюбної інтелігенції. З вибухом революції відновилось багато старих, а головно — заснувалось досить нових видавництв, що почали вибудовуватись у поважні культурні інституції.

Перелом у політичній ситуації країни припав і на час перелому культурного. Прийшла зміна стилів: прикметник «новий» зананував надовго.

Все, крім політичних побудовань, змінилось, змаліло.

Панував люд, дрібна людина, індівідуалізм і вискочка.

І в письменстві була це доба метеликів, оповідань, ліричних віршів, панування малої форми і маліх творців.

В Україні в цю добу зайнялась і горіла чужа культура: **московсько-польсько-жидівська**. Зароджувалась і переорієнтовувалась українська. Ішла культурна революція.

Українська вища культура і письменність, особливо на Східніх Землях, тільки в цю добу зачинає пускати свої коріння в глибину народню. Здобуває школу і тим починає співвітворювати життя.

Ціла ця доба нічим особливим не визначена в літературі, зате має значіння доби **переломової**.

Українська література вже перед цим — письменниками модерну — повернулась лицем до Заходу, викохала багато талановитих творців, що вже були свідомими українцями а не українофілами, але у своїй ідеальній суті були наскісті, що все оглядалися назад і сліву України бачили в минулім. Перелом в українськім письменстві означав цілковите занедбання старовини і орієнтацію на народ, на сьогоднішнє або будуччину. Патріотизм, який так переслідували большенки, в решті решт вів до пізні-

шого націоналізму, любови до нації, народу. Не було це тільки насмішкою, але є великою правдою нашого революційного життя, що в ті часи український народ виключив із свого середовища панів. Чужі пани, потомки тих народів, що колись панували в Україні, в часи революції переворот уявили собі так, що вони тільки українізуються і як фахівці будуть далі панувати в Україні. Український народ одначе українську революцію розумів інакше. Усіх панів чужкої крові викинув із свого середовища і взявся до того, щоб ті місця, які вони перед тим обіймали, обсадити людьми свого народу — українськими селянами та робітниками.

Українське письменство не було ніколи залюднене чужими людьми. Та все-таки українофили, а не чисті українці, до революції багато важили у ньому. По революції прилив українців покрові до письменницького пера значно збільшився. Збільшилась і питома вага справді народу а не панів у ньому. І як перший не-пан у ньому, Шевченко, від панської історичної ідеології геніально добився до народовецького погляду на дійсність, так і ці нові пришлеці від сентиментальних козакофільств та народовництва дійшли дуже скоро, як усе, що діялось за революції, до націоналізму.

Бруньки цього націоналізму сналив північний мороз реальнії волі сильнішого сусіда.

Період 1917—21., який нам приходиться розглядати, це період боротьби і здійснення самостійності України. Україна в цю добу існувала як самостійна держава під трьома режимами то як УНР, то як УД то як УССР. Важно те, що всі ці держави формально вважали себе за самостійні міжнародні політичні одиниці, хоч і знаходились усі вони під великими впливами інших держав. УНР і Українська держава були типами ліберальних держав і до художньої творчості письменників не втручались. Обидві вважали письменницьку творчість за незалежну від держави а письменники ніяк не намагались дістати під свій вплив. Цілком іншої тактики трималась пізніша УСРР. Радянська Україна від початку почала дбати про централізацію бібліотечної та книгарської справи і про підпорядкування собі письменників. Через те, що перехід від ліберальної до тотальної держави відбувався на-гально, а також через те, що рівночасно із заником ліберальної держави зникала і національна держава, боротьба сил в Україні — і в лоні літературних кадрів — була надзвичайно драматична. Вивершилась вона одначе аж пізніше.

Письменник в ліберальній державі, особливо ж у поневоленого народу, був типом духового провідника. Такі імена як Т. Шевченко та інші літературні генії, найліпші для цього докази. Революція знищила цей пімб письменника. До перших рядів прийшли представники новітньої держави, політики, державні мужі. Письменник, раніше незалежний, мусів нині підкоритись. В цьому є велика соціологічна зміна функції письменника.

Але і функція літератури до революції під час революції та після революції цілком змінилась. До революції література не-

залежна од держави, ба навпаки — творить проти держави! Під час революції література приєднується до неї, але сприяє виключно ліберальній державі. Советська держава силоміць купує собі мертві або недозрілі душі ренегатів ліберальної думки і в перших роках свого існування може тільки отікнути на руїну літератури, в звязку з своєю політикою.

Утворення УССР на східніх українських землях кардинально вілинуло на ціле українське життя і тому кожна праця, що має темою українську революцію мусить з цим фактом рахуватись. Цей факт також наклав свою печать на всі явища українського життя таким невигладимим способом, що стає головним фактором, за яким доводиться в кожній праці слідкувати.

1. ЛІТЕРАТУРНІ ЦЕНТРИ.

На значіння літературних центрів треба звернути увагу. Не тільки у нас, а й повсюди у світі кожен літературний центр має щось своє, специфічне. Зовсім іншим відається нам Лондон ніж Париж, або Берлін чи Москва ніж Нью Йорк. На розумінні цієї окремішності збудована на приклад уже й одна новіла історія німецької літератури, що розглядає національну німецьку літературу не як продукт віків, але як літературу німецьких країв та племен. Ми мусимо признати, що й наша література є різна не тільки історично, але й територіально.

Ліберальне громадянство, яким безперечно було наше громадянство часів революції, ділило само себе на два табори: на лівицю та правицю. Цей поділ в українському громадянстві, загально беручи, покривався з територіальним (державним) поділом України. Лівиця верховодила на східніх, правиця на західніх українських землях. Цей поділ підсилювати ще державні та релігійні окремішности західніх та східніх українських земель.

Ворожі засяги крім того пересували наші літературні центри з одного місця у друге.

Таким чином в часі довкола 1917—1921. ми мусимо звернути увагу на такі напів важніші літературні осередки як Київ, Львів, Харків, Петербург, Москва та Камянець Подільський.

Петербург та Москва.

Петербург, як адміністративно-культурний центр старої російської імперії віддавна грав велику роль в літературному житті України. Колись там виходили «Основа», довго там жив Шевченко, були там великі українські видавництва і, головне, були там люди з цілої України. По високих школах Петербурга — особливо у таких, що були тільки у Петербурзі, — сходилися наші люди з цілої України (напр. з Кубані) може навіть більше ніж у Києві. Там також найбільше наші земляки докучали цензури (О. Лотоцький). Після революції: проголошенні самостійності, значення Петербурга для України зовсім упало.

В час світової війни зате дуже було зросло для нас значіння чисто-московського національного осередку — Москви. Цілком випадково, наприкінці світової війни, війшлися тут три найвизначніші українських постстаті тої доби. Були це: проф. М. Грушевський засланий туди російським правителством, Володимир Винниченко, найкращий тоді наш прозаїк, що жив тут на фальшивий паспорт та Симон Петлюра, редактор і критик. Через те, що в Києві, через заборону військової влади, нічого українського видавати не було можна, рішили наші московські земляки заснувати українське видавництво у Москві. Хвидю очі цілої України були звернені на Москву, де зачав виходити тоді «Промінь».

Але зразу ж по вибуху революції і Петербург і Москва тратять своє значіння для України. Люди звідти переїжджають на Україну а російська цензура перестає грати важну роль. На цілій Україні підсилюються два старих наших літературних центри Кіїв та Львів, а пізніше виникне ще Харків.

Київ.

На початку революції Кіїв, як давніше перед світовою війною, став справді всеукраїнським літературним осередком. Помимо наддніпрянських письменників опиняються тут через війну і кілька західних українських письменників та журналістів, як от Дмитро Загул, Кобилянський, Назарук, Хомик тощо, Кобилянська тут починає друкувати свої твори, багато річей інших західно-українських письменників (Маковея, Франка) передруковується.

Кіїв лишається всеукраїнським літературним центром і при большевицькій навалі 1919. року, коли совети розташовують тут свої комісаріати і признають за Києвом роль столиці України.

Та, вибіті звідси, роблять большевики потім столицею України — Харків. Однаке Кіїв свого характеру українських Атен не зрікається. І хоч як злідженне в пізніше літературне життя в Україні, то все-таки більше воно пульсує у Києві ніж у Харкові. Кіїв «замріяно-тверезий, заглиблений чи в минуле чи в майбутнє» (М. Доленко) характеризований символістами та футурістами, неокласиками та боротьбистами (червоними символістами). Кіїв купчить у своїх мурах найталановитіших творців та найкультурніші видавництва («Слово») і тут цілий час відчувається найбільший опір большевицького духу.

Київський центр зосередив у собі переважно консервативніші або ліберальні елементи. Але ці елементи чуйно прислухалися до знаного клича: «Лево! лево!» Волево однаке кияни були, — у відміну до Харкова, — західники. Заходня культура, західно-європейське письменство мали у Києві незаперечний по-дін. Дійсний же гегемон літературних смаків Києва — Москва, викликає призирство. Москвою у Києві користуються тільки як вікном до Європи, відколи, з утратою державності, безпосередні звязки з Європою utraченні.

Київ в ці часи і за більшевицького панування підтримує авязки і з Львовом і з еміграцією. Деякі літературні твори київських письменників виходять на еміграції або під їх власними або під прибраними іменами. Ця чинність київського осередку викликає однаке репресії з боку Харкова і взаємні мало-по-малу уриваються.

Харків.

Правобережжя за революції небезпечно для москалів та радянофілів і вони перебираються до Харкова. Харків стає ненатуральною столицею України і до нього починають переїзджати і деякі кияни (боротьбисти, Семенко).

Харків «весь од сучасного і в сучасному» і в Харкові характеристичним літературним стилем стане не що інше як імпресіонізм.

Харківський центр почав помітно діяти аж у 1921. році. Тоді там вийшли перші числа журналу «Шляхи Мистецтва». Коло нього агуртувалась, як казав Коряк, друга генерація советської літератури. Були це все імена (Хвильовий, Сосюра...), що на обрій вийшли вже по советській окупації, здебільшого слобожанці.

Розділ Києва і Харкова, на думку Доленія, найкраще характеризують керівні літературні часописи тих днів. Київ, каже він, це — **Мистецтво**, яке в деяких своїх числах дає близкучий хрестоматійний добір поезій, одсовуючи прозу на задній план, Харків же, це — **Шляхи Мистецтва**, в цілому, як часопис, крок назад у порівнанні з їх попередником — київським **Мистецтвом**.

По більшевицькій інвазії Київ був у більшевицькім смислі — попутницький. Советська влада добивалась од нього, щоб його творці були принаймні лояльні до неї. Не те харківці. Харківчани перебрали реалізацію советських постулатів до своїх рук і хотіли в Україні творити вже не радянську а пролетарську культуру. Харківці починають і тривалі статутарні організації українських письменників. Київський почин організації всіх мистців всуміш не відроджується більше.

В Харкові завязується вкінці революції дві письменницькі організації. Лінією розходу між ними є непережиті народництво та марксизм. Марксісти засновують у січні 1923. — **Гарт**, а народники, трохи раніше, в квітні 1922 — **Плуг**. Старші письменники держаться купи тільки по духу, по-знакомству. Без статутових окреслень дістають вони клички неоклясиків, попутників або приизирливо-підмогильної літератури.

* * *

Для українського національного життя більше значення мав Київ ніж Харків, і ніж Львів. З моментом російської революції Львів утратив своє значення Пемонту українського руху і керівництво в цілому українському русі перебрав Київ. Намагання Харкова затримати українське життя чужоносними первнями так таки

■ залишились лише марними намаганнями. Традиції національного Києва протривали пізніше у Львові й на еміграції до сьогоднішніх днів. Сьогодні перервана нитка навязується знов там звідки вона вийшла.

Львів.

Львів — старий український центр. Якийсь час, за світової війни, дістався він був до рук москалям, потім по війні з ляхами ■ у часи української революції стойть паралікований. Аж вкінці революції зачинають помаленьку до нього вертатись домашні сели і наддніпрянська еміграція, які його знову підносять. У Львові помаленьку починають завязуватись періодичні органи (Літературно-Науковий Вістник 1922.) та видавництва всеукраїнського значення.

І у Львові як і в Києві бує колінопреклонництво перед Західом. Тільки що тут більший вилів від російської мас західня та німецька культура.

Галичани були правіших поглядів ніж закордонці. Австрійська руїна, що стала пізніше російської, не перевернула суспільство горі дном. Політичні махри, що дістались до проводу в Західній Україні, противились цілковитому злиттю обох Україн.

Але коли політики роздвоювали народ, то інакше було в літературі. Тут навпаки. Тут з давна, ще з перед революції, було політичне стремління Галичини бути справді Пемонтом України а літератури і взаємно наближувати до себе обидві частини України. Галицькі культурники, особливо театралі (Лесь Курбас) а навіть літератори (Гжицький, Антонич) добилися пізніше всеукраїнського значення.

Зближення і співираця обох літературних українських осередків за часів революції позначилось передовсім у намаганні створити єдину літературну мову. Аж зворушуючим було за революції бачити, як у Києві намагались наддніпрянці говорити і писати з-галицька а у Львові — по-велико українськи! Московська преса тільки те й робила, що нападала на нерозумілу їй «Грушевського» мову. Виступав проти неї і дехто з киян (зразу Ів. Нечуй-Левицький, пізніше — А. Кримський), але загально обидві України признали у себе все, що котра раніше успіла зробити.

Велика Революція поховала під собою передреволюційну, подібну, регіональну сварку правобережців та лівобережців за «дякую» чи «спасибі»! Тепер на цю річ ніхто й не згадає. Сподіймось, що злиття 1919. та 1939. року знищать собою і апострофове непорозуміння наддніпрянців та наддністрянців.

До Львівського центру віддавна пнулась ціла Західня Україна, хоч і були досить великі дані виникнути Чернівцям. Пізніше Чернівці і навіть Ужгород грали де-яку ролю літературних осередків, але в часи революції ці два міста не виявили великих ініціативних починів.

Камянець-Подільський.

Одни час тут скупчувались найвищі органи УНР, був тут заснований український університет і за демократичної та радянської влади виходило тут кілька періодичних видань. Камянець був осередком київських та львівських мистців на переломі 1919/20. Був це один з т. зв. мандрівних центрів української державності періоду боротьби за державність (як Вінниця, Рівне тощо). Тут також почалась остаточна діференціяція української революційної інтелігенції. Одні звідси повернулись назад до Києва як радянофіли, інші подалися на еміграцію. Союз УНР з Польщею кинув багатьох письменників в обійми большевиків.

Еміграція.

Хвилю ще, по закінченні збройної боротьби за українську державність, мандрували дехто сюди на Захід з тих, що були залишилися там, а дехто із зміновіховців — назад. Врешті еміграція осіла. Її найзначнішими центрами зразу ж стали Львів, Відень, Берлін та Прага. Ужгород та Чернівці зразу не відігравали такої ролі як ці чотири.

На еміграції зародилася націоналістична українська література, що просякнула потім і на Україну.

* * *

Для революції характеристична отже роздробленість української території. Українське життя було розгойдане і зачіпалось вряди-годи то тут, то там на довший чи коротший часок. Київ та Львів однаке виявили найбільшу притягальну силу для мистців, так що нині ми маємо приблизно ту саму ситуацію як москалі з своїм Петербургом та Москвою, або поляки з Варшавою та Краковом, німці з Берліном та Віднем, англійці з Лондоном та Нью-Йорком ітд.

Літературні осередки обласного характеру (Одеса, Полтава, Чернівці, Ужгород, Катеринослав, Катеринодар тощо) ми не зачіпали. Вони бо мали в революції підрядний характер. Особливо слабо виявили себе кубанці.

2. ЛІТЕРАТУРНІ ОРГАНЫ.

Значіння періодичних органів, автчайно журналів, для розвитку літератури найбільше лежить у їх критичнім віддлі. Неперегляд біжучої і минулої літературної творчості, орієнтація в напрямних, сінтетизування зусиль, монографічні огляди найбільше придаються для журналу. Але помимо того в журналі виходить і значна частина сухо літературного доробку. Журнал, періодичною появою, примушує також літературне суспільство інтенсивніше працювати, відкликатись на різні прояви життя і тим поширювати літературні інтереси з кола безпосередньо-творчої ми-

стецької групи на велику громаду читачів. Журнал помагає завойовувати читачів та ініціює праці, які без нього ніколи б не вийшли.

Дальше значення журналу полягає в тому, що він випускає, обявляє нові літературні сили та, головне, є обеднющим звеном уже існуючих. Літературна група, що не має цього органу ніде в а не живе.

В добу війни та революції українська журналістика, хоч як це й не дивно на такий короткий час! — зажила аж три різних долі. На початку війни ціла українська журналістика була знищена. В Україні придніпрянській сразу ж по виголошенні війни, в Галичині — по її обсадженні російським військом. Трохи згодом українська журналістика і в російській і австрійській сфері впливу відродилася та на не українських землях. Нарешті по обсадженні Львова австрійцями та вибуху революції в Росії український журнал знов вернувся до дому.

В добу громадянської війни та поглиблених революції українська журналістика знов підула. По розгромі української державності советами, літературні журнали виникали й пропадали часто вийшовши одним тільки числом. У цей час також вийшло багато збірників та альманахів.

Погляньмо ж на важніші з них.

A. ЖУРНАЛИ.

Львівський осередок.

Львівський журналний осередок був важний до війни і по революції. В час війни він був дуже слабий і його район впливу був надавичайно малий.

Входило в цьому районі власне тільки три органи, що мали більше-менше всеукраїнське значення. Були це: *Шляхи*, *Вістник Політики*, *Літератури й Життя* та — *Життя й Мистецтво*.

Шляхи першим числом вийшли у грудні 1915., аразу ж по усуненні російських окупаційних армій зі Львова. Як на військовий час *Шляхи* випадають досить пристойно. Видавав їх Федір Федорців у Львові по дві книжки на місяць. Визначним співробітником *Шляхів* був Михайло Яцків, де також була видрукована його трилогія *Танець тіней*. Далі співробітничав у часописі Др. Дмитро Донцов, Іван Франко, Лесь Мартович, Петро Карманський та Степан Чарнецький.

Приблизно той самий склад співробітників, що й у *Шляхах*, був і в *Вістнику Політики*, *Літератури й Життя*, що його видавав Союз Визволення України. Журнал проіснував аж до початків революції, коли не тільки журнал, але і Союз заник. Варт хіба ще зауважити, що *Вістник*, як і знов же таки і Союз, був передовсім органом придніпрянської еміграції в Австро-Угорщині. *Вістник* був протимосковським органом.

Вже по революції, 1920. р. виник у Львові новий журнал **Життя й Мистецтво**, якого редактором був колишній редактор Шляхів — Федъ Федорців. До редакційної колегії входили ще — Микола Голубець та Ст. Чарнецький. Друкувались у п'яму, а визначніших імен, П. Карманський, Остап Луцький, Василь Пачовський, Філянський, П. Тичина, Василь Щурат, Осип Маковей, М. Яцків та К. Поліщук.

Як бачимо, у Львові літературне життя ще дуже не диференціюване. Все власне гуртується за одною ознакою — українською.

Московський осередок.

По закритті всіх періодичних видань в Україні на початку війни пощастило українській журналістиці відновити аж на прикінці — в Москві. Там вкінці 1916. р. (3. грудня!) вийшло було перше число єдиного на всю російську імперію, українського журналу **Промінь!**^{*})

Редакція Проміння складалась з таких осіб: Володимира Виниченка, що жив тоді нелегально в Москві і був фактичним його редактором, Михайла Грушевського — саме тоді переведеного з Казані на заслання в Москву, Олександра Саліковського — тодішнього редактора Української Жизни, Л. Абрамовича, — знаного критика і З. Маргулеса — видатного громадського діяча, а потім Н. Сікори — як секретарів. Скарбником був лікар М. Дикий а відповідальним редактором — Л. Сологуб-Девойно.

Співробітником журналу був, між іншим, С. Петлюра, що пребував тоді як уповноважений Всеросійського Земського Союзу на фронті. Друкувались там ще Гр. Чупринка, Філянський М., Петро Стебницький тощо.

Зпочатку жадна друкарня в Москві не наважувалась друкувати український журнал, бо діяла військова цензура а та за всі провини немилосердно зачиняла друкарні. Редакція нарешті нашла друкаря — Гатцука — що згодився журнал друкувати, але з одною умовою, що журнал буде даваний на попередню цензуру. Так і робилось. Як оповідає п. Л. Сологубова, цензурував журнал якийсь прелютий ляшок. Він здорово черкав його, лаючись при цьому напр. так: «Понаехалі сюда хахли заводіть хахлацьке государство!» Редакція, з огляду на обставини, відмовилася від вступного слова, в журналі були білі місця, але українська публіка невимовно зраділа з виходу бодай такого свого журналу.

Появу Проміння привітав О. Олесь словами, що й до сьогодні не були забуті і стануть уже історичними:

Промінь в темряві руй!
Нетерплячий, дивно ранній...
Я не знаю — перший він
Чи останній...

^{*}) В році 1915 були ще спроби „поставити“ видання грубих українських місячників: „Степ“ (Січеслав) та „Основа“ (Одеса). Редакція.

Далі поет запитував:

Що це? ранок, вечір, ніч?

Але раз — промінь, був це — ранок.

Єво Превосходітельству московському градоначальникові видавництво прозайчніш пояснило що таке — промінь, коли той вимагав про це заяви на письмі. Йому написали, що «малоруське слово, промінь, дійсностільно означає по-руски лучъ».

Промінь виходив тижнево (якийсь час потім і в Одесі). Вийшло його всього 12 чисел (в 1917. році 1—8). З 5—6. числа видавництво закінчило його видавання й передало свій редакційний портфель і передплатників відновленому у Києві передвовиному Літературно-Науковому Вістнику.

Другим журналом, що почав був виходити у Москві, уже на початку революції 7. березня 1917., був **Шлях**. Журнал зорганізували і гроши на нього давав Микита Шаповал (М. Сріблянський) та О. Мицюк. В час війни М. Шаповал був головою т. зв. Трубчевських підприємств Воєнно-Промислового Комітету в м. Серединна Буда на Чернігівщині. Там зібрав коло себе гурток свідомих українців, що порішили, маючи гроши, відновити давній модерністичний місячник **«Українсьну Хату»**. Були там між іншим, О. Мицюк, Хв. Коломийченко, Артим Хомик, Гр. Коваленко-Коломацький, І. Маряненко, І. Бурачек, Гр. Чупринка та відомий пізніше журналіст — Олекса Мельник. Редактором був Хв. Коломийченко, а до співробітників належали найкращі пера т. зв. «середутої генерації». Взагалі ж там писали: Х. Алчевська, М. Вороний, М. Жук, Г. Журба, С. Крилач, А. Кримський, М. Левицький, І. Липа, Я. Мамонтов, О. Олесь, М. Рильський, В. Самійленко, О. Слісаренко, М. Філянський, Г. Хоткевич ітд.

Верховодив у **Шляху** Філянський а почали там виростати М. Рильський та П. Тичина. **Шлях** з самого початку мав виразний самостійницький дух. З четвертого числа (серпень 1917.) журнал перейшов до Києва.

Київський осередок.

Переїхавши до Києва **Шлях** виходив тут аж до 1. числа за 1919. рік, а потім зник. Він ніколи не проповідував єдиний котьолок, але мав все ж таки добовий уклад до соціалізму. Був це орган групи, що пізніше політично викристалізувалась як партія соціалітів-самостійників. Самостійницький тон журналу завдає стаття Товкачевського «Наші сусіди та ми». Товкачевський належав до знаної перед революцією **групи трьох поручиків** — підпор Української Хати (Сріблянський, Богацький, Товкачевський).

В мистецькій частині був **Шлях** органом з виразним надихом символізму. Він боронив індивідуалізм і незалежність творця, спрямовував свої вістря навіть проти мас (Філянський). Вплив народництва українського толку позначився на розумінні революції як відродження українського народу.

Хоча, треба признати, більшість поезій журналу розглядають революцією як весну, як початок чогось нового. — Але чого — при символічній поезії не витолкувати! Символізм свою розплівчастістю, багатокоментарістю мав дуже поганий вплив на українську провідну верхівець революції, не підпираючи у неї чіткість думки та кристалізацію емоцій.

Тому й критики, як такої, у Шляху мало. Є власне тільки коротка рецензія у спеціальнім відділі бібліографії. Там у більшості відкладаються графомани революції та кілька рецензентів подають мало не елементарні поради.

Проза слаба. Замітна одна О. Кобилянська, старша вже писемниця.

Цікавіша поезія. Тут була надрукована Філянського «Без неї», Рильського «На уаліссі», Тичинова «Дума про трьох вітрів» та кілька інших поетів.

Драма була заступлена недокінченою (?) віршованою одноактівкою Миколи Вороного — Чорний сон, та «Бенкетом» Макс. Рильського, теж одноактівкою.

Загально беручи **Шлях** в мистецькій своїй частині відбиває враження, описує зовнішність подій чи то емоцій, що вони викликали а не ставить проблем, мет, не подає за що боротись, чого бажати. Це стан а не напрям. Революція це або повінь (Філянський), або вітер (Тичина) або темінь (Слісаренко) — самі порівняння стану. Нема куди, до чого. Та й того, що є, дуже мало; революція взагалі мало відбувається на сторінках журналу. Коли б не рівнобіжні політичні статті, можна було б епоху пізнати хіба по даті книжки чи по кепськім папері. Те що друкується є ново написані речі, не результати праць багаторічного перестанку, коли нічого українського не друкувалось. Є видно, що творити — це у великій мірі писати на замовлення.

Шлях користувався популярністю особливо у молоді. Вже пізніше у **Стернях** писав про нього А. Павлюк: Шлях... «звертає й притягає увагу не тільки свого українського читача, але й росіянин, гурмана від літератури, вихованого на багатстві й вибагливості своєї літератури».

Літературно-Науковий Вістник (ЛНВ) був орган старшої української генерації. Був відновлений в липні 1917., але також не проіснував довго. Точно стільки, скільки й та українська державність, що й ця генерація створила. Не маючи журналу у руках при писанні цієї статті не можемо докладніше його характеризувати, отже подамо далі тільки загальні відомості. У ЛНВ непримінно ще й те, що ніхто з його редакторів, наскільки це мені відомо, не опублікував покищо жодних споминів про його долю та життя-буття.

Редактором ЛНВ був О. Олесь, маркантний представник нашої тоді ще середущій літературної генерації. Був він його редактором не цілий час, а тільки з початку. Якось не погодившись з М. Грушевським, фактичним його видавцем, О. Олесь редакторство швидко покинув.

В ЛНВ, що його тільки іншим обличчям був московський Промінь, знову знаходимо старих, знайомих звідти, авторів. Є тут і В. Винниченко, що надрукував 1917. р. в ньому свої «Записки кирпичного Мефістофеля» і інші: Стебницький, Сава Крилач, В. Самойленко, Ольга Кобилянська, Гр. Чупришка, Петро Стак (С. Черкасенко), Хр. Алчевська, Любов Яновська (надрукувала — Мій роман), Наталя Романович-Ткаченко — ну і молодь — М. Рильський, Тичина, О. Слісаренко, Мих. Івченко, Дм. Загул, Я. Мамонтов тощо.

ЛНВ мав велику традицію та повагу в Україні, бо існував ще з 1898. р. Поява у ньому чиєгось імені значила колись в Україні визнання талану та певний зрост письменника. Журнал цей, створений по типу чужих товстих журналів, давав добру марку іменам. Для письменника — бути видрукованим у ЛНВ було те саме, що молодому вченому дістати доцентуру.

Революція 1917. знищила ЛНВ з його ідеологією революції 1905. р. (ліберально-демократичною). Знову відновився він у Львові аж у травні 1922., але вже як орган націоналістичний, де проіснував до червня р. 1932.

Київський ЛНВ (1917. р.), як на нашу думку, був до певної міри анахронізмом. Не вспівав за добою, не розумів доби. Друкував річі, писані до революції, і навіть Тичинова поема Золотий гомін — дивилась на сучасність і висвітляла її історично і символістично. Громадянство, що стояло за ЛНВ було те саме, що творило в Петрограді Учредительное Собрание. В Україні воно розписувало вибори до Українських Установчих Зборів і збиралось у них спокійно дебатувати про реформи. Не закидаємо цьому громадянству його високих ідеалів, його жертовності тощо, але його безаубість, певміння діяти, його неполітичність, його недержавництво.

По відізді М. Грушевського з Києва на еміграцію на початку року 1919., редактування ЛНВ перейшло до рук Миколи Зерова, що вже в році 1918. мав великий вплив на редактування, бо видавець вже не мав часу займатися журналом. У р. 1918. багато друкувався у ЛНВ Рильський (поема «Царівна»), в кількох останніх подвійних чи навіть почвірних зошитах за р. 1919., що їх ще пощастило видати, містилися майстерні переклади Зерова з латинських поетів, а Домнікі Дудар — з французьких.

Крім Шляху і ЛНВ був у Києві ще один невеличкий орган самостійницької думки місячник **Українська Республіка**, що й видавало Т-во Вернигора за редакцією П. Богацького. Цей орган однаке не мав значення в літературі.

Органом критико-бібліографічним з ідеологією ЛНВ був **Книгар**, що його видавало Т-во Час у Києві. Часопис, що проіснував від вересня 1917., здається аж до квітня 1919., виходив зразу під редактуванням В. Королева-Старого, а потім М. Зерова. Був це дуже добре поставлений місячник. Кожне тоненьке, чепурненькє число його приносило завше кілька статей загально-книжкового чи літературно-критичного змісту а потім багато рецензій та видавничої хроніки. Книгар зумів був зіднати на своїх сторінках

досить визначних пер української критики і кожне його число було завше очікуване книголюбами з нетерпінням. Для спостерігача української літератури є нині Книгар незамінним справочником, з якого як зі справжнього літопису — видко розвій українського письменства за той час, поки виходив цей, як сам себе він звав — літопис українського друку. Книгара можна порівняти з сучасним німецьким «Die Literatur», тільки із трошки скромнішим змістом.

Серед співробітників Книгара найдемо мало не всі імена тодішніх українських знавців у будь-якій ділянці, заступленій в українськім видавничім русі.

Книгар був вершок того, що за часів революції зробила українська керівна верства у галузі критики. За час існування Книгара було у ньому, oprіч загальних статтей, подано на 1000 рецензій; деякі з них до сьогодні не позбули свого значення. Книгар виховав таких українських критиків як Зерова та Филиповича й Іванова-Меженка і був взагалі перший наш чисто критичний журнал.

Молода генерація, як це звичайно буває, довший час бувала у приймах то у ЛНВ то у Шляху. Твори Тичини тощо, найдемо тому в обох цих органах. Але пізніше зачиняє викристалізовуватись і обличчя молоді, що генераційно тягне до себе. Молодь не сразу спромоглася на періодичний орган. Усяких перешкод було для неї досить. Головною перешкодою було то, що аж вона, ця молодь, найшла себе, так би мовити визначилася — змінились політичні обставини і все українське опинилося на поводі. Рух молоді зразу попав під контроль більшевиків.

Найненергійнішими з молоді були т. зв. футурусти. Вони єдині також спромоглися на свій орган — **Універсальний Журнал**. Та журнал цей, якого перше число за жовтень 1918. вийшло на 16 ст. заходами Т-ва Грунт у Києві, на другім — журнал припинився, має значіння хіба як історичний факт. Редактором журналу був Ів. Немоловський, фактичним же творцем — Михайло Семенко.

Як своєрідний куріоз, але характерний для доби варт ще згадати літературний журнал, якого за кордоном а десьто вже ї в Україні, піколи не побачити. Говорю про **Негативи**, які в 1920. році на дуже гарному папері випустив був Дніпро союз таємно і тільки для своїх співробітників. За свідченням Леся Хомика — великої літературної вартості цей журнал не представляє.

В році 1919. усі українські національно-літературні видання зникли.

Розвал цієї журналістики започаткували ліві українські соціалісти-революціонери — боротьбисти. Ця соціалістична секта, мимо свого політичного органу — **Боротьба**, зачала ще видавати літературний орган **Зшиток Боротьби**, що стали на радянську позицію. В зшитках боротьби народився Григорій Косинка, чим воїн й цікаві. Зшитків вийшло два числа при участі Гната Михайличенка, Василя Чумака, В. Елана та М. Любченка.

Чисто большевицьким літературним органом було **Мистецтво**, що започало виходити у Києві уже в травні 1919. Характерна дрібниця. **Мистецтво**, що мало бути цілком большевицьким партійним органом, окупаційна влада не хотіла була дозволити з одної причини, що воно мало бути українською мовою писане. Але партійцям все ж таки дозвіл пощастило дістати. Тичина ж, що хотів разом з Петрицьким видавати мистецький журнал **Мистецька Трибуна**, дозвіл на видання не дістав.

Сім чисел **Мистецтва** успіло здеморалізувати цілу наймолодшу тоді генерацію українських письменників — Семенка, Слісаренка, Я. Савченка, Д. Загула, В. Ярошенка, М. Терещенка, П. Тичину та інших символістів та футурістів, що пішли на співробітництво з «першими хоробрими» аскарами союзизму в Україні. В. Коряк зве **Мистецтво** корінем жовтневої літератури, хоч і є собі свідомий того, що угольним камінем всі лягли примусово. «Українські літератори наприкінці горожанської війни в Україні виїхали майже всі за кордон. Тоді виїхали з військом УНР найкращі представники українського художнього слова. І тільки ті, що виїхати не встигли, мусіли якось пристосуватися до тих надзвичайних умов, які створила для них історія».

Мистецтво мало бути, по першім задумі, — тижневиком під редакцією Семенка та Михайличенка. Мало бути органом інформативно-мистецьким і тільки почасти полемичним. Провід у ньому мали боротьбисти. Та на тижневик у боротьбистів не стало сил і з журналу вийшли альбоми поезій.

Зовнішньо **Мистецтво** мав вигляд усіх ранніх большевицьких видань. На титульній сторінці першого числа за 1920. стоять неодмінне «Пролетарі всіх...» а на кожній сторінці вгорі вліво «Мистецтво 1920» а вправо — «число перше». Оформлення журналу роботи Георгія Нарбута. Видавало його Державне Видавництво УССР. Перші числа 1917. р. видавав Відділ Мистецтва при Комісаріяті Освіти з ініціативи Коряка і при близькій участі П. Тичини, В. Чумака, Д. Загула та К. Поліщука.

Мистецтво поставило було собі за ціль творити пролетарську українську літературу та мало «за далеку провідну зірку червону інтернаціональну живу мову!!»

Оцінку його з московського боку знаходимо в Советської Літературної Енциклопедії: «**Мистецтво** видавалось... в умовах громадянської війни, в період напруженої боротьби з Петлюрою і Денікіном... Треба відзначити, що геройчна боротьба пролетаріату і революційного селянства з контр-революцією не знайшла конкретного відображення в журналі. В лішнім випадку революцію дуже слабо оспівали поети Еллан, Чумак, футурист М. Семенко, часто склоняючись до абсолютного космізму... Журнал привів на свою сторону лішчу частину пореволюційних поетів», та «в основному є першим українським советським журналом, що пропагував ідею творення пролетарського мистецтва».

В **Мистецтві** з'явилися музагетці і боротьбисти, щеб то все ліво-українське, що лишилось у Києві. З тих, що не емігрували за

кордон, не пішли до Мистецтва тільки ті, яких потім за це звали **внутрішньою еміграцією** (Рильський і неокласики та старші письменники).

Харківський осередок.

По зникненню Мистецтва й по перенесенню столиці з Києва до Харкова зaczав там виходити замість Мистецтва під большевицьким караулом новий журнал — **Шляхи Мистецтва**. М. Доленко про цей журнал каже: «Навколо літкома та нового журналу Шляхи Мистецтва скупчилася перша молодь пролетарської літератури, друга її генерація, як каже т. Коряк в першому своєму огляді української літератури за п'ять років пролетарської революції. Там були: Володимир Сосюра... Микола Хвильовий... і Михайло Йогансен. «До цього варг зауважити, що Шляхмису вийшло всього на всього п'ять чисел: 1. та 2. — 1921, 1. та 2/4. — 1922, та 5 — 1923. Яким темпом журнал виходив видно з того, що перше його число вийшло весною 1921, а друге весною 1922!» Шляхи Мистецтва, — каже той же Доленко, — зробилися дискусійною трибуною для обговорення принципових питань сучасного дня й тутешнього місця, хоча б тільки для внутрішнього вжитку. «В Шляхах Мистецтва зачинав свій розвиток советська проза, яко новеля.

Для характеристики харківського літературного осередку варт ще згадати за большевицькі двомовні **Зори Грядущого**, що друкували з перевагою московської мови й українські речі. У цьому журналі брали участь з українців Хвильовий, Сосюра, Сенченко, Долен'о, Коряк, Михайличенко...

Було ще кілька спроб видавати літературні журнали в Києві і поза ним, та вони якось не поводились. На першому числі видання звичайно й кінчалось. Перегляд цих видань зробимо у відділі збірників та альманахів.

Еміграція.

На еміграції чисто літературного органу у цей час не було. Літературі відводили кілька своїх сторінок віденська Воля (1920) чи Воля України (1921). Журнал видавав проф. Др. Віктор Піснячевський, що був добрым редактором одеського типу. У журналі друкувалися вірші Кл. Ноліщука, сповідання В. Диканського (Короліва-Старого), О'Коннор-Вілінської та головне — вірші Н. Волошки (Лівицької-Холодної) й тепер несправедливо забуті фелетони Самовидця.

Б. ГАЗЕТИ.

Київські газети були в більшості політичними органами і на літературу звертали мало уваги.

Цікава є **Трудова Україна** камянецького періоду. В ній у малому фельєтоні зaczав розвиватись талант П. Грушевського, пізнішого Остапа Вишні.

З усіх газет найсистематичніше літературу узгляднувало варшавська емігрантська **Українська Трибуна**. Це видання є ще й сьогодні цінне для бібліографа, що студіює ранню еміграцію. Газета мала що-пілтниці специальну бібліографічну сторінку — Літературні Новини. Сторінку вели — П. Богацький, та потім М. Вороний, хоч на загал, ця літературна сторінка не дуже «витанцювалась» — але це вже через дуже нездарного, хоч чомусь стало фаворизованого верхами УНР шеф-редактора Трибуни — п. Саліковського. Пізніше, коли в редакції брав близчу участь Вячеслав Прокопович, що очевидно міг собі дати раду з вічно мінливими примхами хаотичного й зasadничо несистематизованого Саліковського, ця «Літературна Сторінка» прибрала принаймні ознаки солідно веденого бібліографічного підприємства.

Ц. ЗБІРНИКИ ТА АЛЬМАНАХИ.

Альманахові видання характеризують молодь.

Найсолідніша молодь гуртувалась довкола Тичини і планувала видання місячника Студія чи Біла Студія. Та як оповідає Павлюк, — «черса внутрішні неагоди, нарешті велику ідеологічну розбіжність межи окремими авторами — Біла Студія не вийшла, бо частина співробітників забрала свій матеріал. Замість неї **вийшов** скорочений **Літературно-Критичний Альманах** (Кн. перша, 1918., Київ), в якому помістили свої твори найбільш відомі з молодих. Літературно-Критичний Альманах вийшов за гетьманату й головне його значіння полягало в тому, що власне в ньому почалась ліквідація т. зв. хатянства. В Альманаху був «розкритикованій та зданій до архіву Г. Чупринка (Я. Можейко — Творчість Чупринки)». Тут зведено баланс, зроблено підсумки попередній добі і водночас — це енігми того ж таки хатянства. Тут, чисте мистецтво, і ліквідація етнографізму, народолюбства і погорда, загалом, в ім'я самотнього, сепарованого, мистця, икий не має бути фотографом. І вже визнання заяві, що «мистецтво є інтернаціональне свою суттю, а національне — матеріалом, мовою!» (В. Коряк), показує вплив большевизму.

Літературно-Критичний Альманах не продовжився. Намість цього вийшов, саме в час вступу військ Директорії у Київ, — **Музагет** (місячник літератури й мистецтва № 1—3 січень, лютий, березень 1919. Київ). Цей місячник так само **кінчився на першій книжці** як і ЛКА. В Музагеті взяли участь Лм. Загул, Володимир Ярошенко, Микола Терещенко, Олекса Слісаренко — символісти. З цього складу співробітників можна відкрити й чому саме така назва. В 1910—1912. рр. було таке московське видавництво символістів на чолі з А. Белім. (Подібно всі соціал-демократичні щоденники звались Впередами).

В Музагеті на останку зібрались усі европеїки. І його оцінка була різна. З одного боку «старе рухнуло — Музагет був посмертною оновісткою про цей факт» з другого — «Музагет... зна-

менитий документ невдалої спроби европеїзації української літератури, це останнє слово завміраючої доби, це слово людей із хуторів, що хотіли уратися у фрак та лякові черевички й дали до сконту маскараду побутового жанру».

Речником Музагету був Ю. Іванів Меженко. Він знає тільки народну а не міжнародну творчість, не признає творчості клясової і каже що «творчий індивідуум тільки тоді може творити, коли визнає себе істотою вищою над колективом і коли, не підлягаючи колективові, все-таки почуває свою національну а ним спорідненість».

Музагет був останньою ворожкою советізму літературною фортецею, яку вони знищили відібраним всіх матеріальних можливостей праці редакції.

Перше число Музагету вийшло за гропі власника видавництва «Свійво» — Павла Коменданта. Далі Музагет мав виходити за гропевою підтримкою Директорії (200.000 Крб.). За цими гропами подався був до Камянця Я. Савченко, але нічого з цього не вийшло, бо совети реквірували друкарню, взяли на уchet напір, а музагетовців — як буржуїв — мало не мобілізували на примусові праці. (К. Поліщук).

Червоним Вінком (абірником творів новітніх українських письменників 1919., Одеса) починається уже советщина. Тут у передмові з української літератури уже згадуються тільки Тичина та Загул, а вся решта — перші хоробрі советщини. Та червоний Вінок крім історичного не має жодного іншого значення. Видали його боротьбисти.

Важніше значення має **Гроно**, Літературно-мистецький збірник (Київ, Жовтень Революції Року 3-го, 1920), що мав бути першою ластівкою нового, по остаточній побіді большевиків. Збірник характерний статтею Валеріяна Поліщука «Як дивитись на мистецтво». Стаття, що воавела еклектизм у принципі, ставила своїм завданням дати можливість українському мистецтву переорієнтуватись. «Україна знову стала на старе історичне місце, де Схід стикається з Заходом, а через те, що Схід і Захід ніколи не можуть поладнати, Україна — велика руїна. Проте наш народ хоче бути Сходом, бо *ex oriente lux*. Так! Ми тепер Схід, ми хочемо перекинути гнилий Захід».

Із літературних збірників 1919. року треба ще згадати **Січ** (№ 1. а 2. Українське видавництво в Січеславі) і то з єдиної причини — там почав працювати один із талановитіших шізінших наших романістів — Валеріян Підмогильний.

На провінції, в Камянці Подільському вийшло по одному числі студентських літературних журналів **Нова Думка** (1920) та **Буяння** (1921). Обидва цікаві тим, що там зачали писати Ю. Липа та Драй-Хмара. Редактором Нашої Думки був Ю. Липа, потім — В. Поліщук.

Відділ альманахів замикає **Вир революції**, літературно-мистецький збірник політосвіти Катеринославської губнадресвіти (Липень Революції року 4-го 1921). Збірник виступив проти індивідуалізму Музагету, Я. Савченка та М. Семенка.

Революція, що зорганізувала в Україні три окремішні літературні органи ЛНВ, Шлях та Музагет, кінчилася розбиттям усього й новною літературно-організаційною анархією. В кінці революції не існувало жодного постійного літературного органу.

Нова розбудова зачинається аж в 1922—1923. році. Тоді виникають Літературно-Науковий Вістник у Львові, Червоний Шлях у Харкові та Нова Україна в Празі.

На превеликий жаль не можемо послужити нашим читачам хоч би приблизною статистикою тиражу усіх цих видань, щоб мати уяву про вплив цих органів. Одно треба тільки зауважити, що молодь старалася усі свої видання художньо оформити, тоді як старші видання заспокоювались здебільшого звичайною друкарською оздoboю.

Ю. К.

Західні великороджави і проблема сходу Європи

(Англія й Франція та визвольні змагання України).

Росія, чи вірніше Російська імперія, відносно недавно ввійшла на кін історичного життя Європи. В добі завзятої боротьби за гегемонію, утревалення політичного престіжу й колоній, в боротьбі, що розгорталася у нових часах, за чергою, між Еспанією, Францією, Голандією й Англією, російська проблема не відогравала ніякого значення, як пазагал і всі інші справи Сходу Європи. Тільки в XVIII. ст., що завдяки Петру I. стало сторітчям росту Росії, вона входить в орбіту європейських конфліктів, згодом стає навіть рівноправним чинником європейської політики, неодмінним звеном європейського «концерту» великороджав. Зростання Росії й державно-політична єдність велітенського простору на Сході Європи й у Азії не загрожували державам Заходу, поскільки це ще неутралізувало турецьку експанзію й зчасти було вирішним чинником у збройних конфліктах держав континенту та Великої Британії. Таке значення Росії відчуто особливо виразно за часів Семилітньої війни та в добу Наполеонівських війн. В першому випадку Росія своєю участю у війні проти Фридриха II посередньо допомагала Англії здобути перевагу над Францією в Америці й позбавити її Канади; в другому — Росія заломила гегемонію Франції й разом із Прусією допомогла знов тій самій Англії витягнути якнайбільше користей із битви під Ватеерлоо.

Росія в силу внутрішніх умов не могла дорівняти зах. державам в економічному розвитку, а водночас, роапоряджаючи доброю армією, могла допомогти тій чи іншій державі в залагодженні пекучого конфлікту.

Російський цар і його уряд, як гаранти Священного Союзу, були надійними союзниками всякої реакції, зокрема це було важ-

ним в першій половині XIX. ст., коли то ідея єдності, така сильна в Німеччині, стала загрозою для її сусідів і суперників. Здавалося, що в другій половині XIX. ст. положення змінилося. «Хвора людина» — Висока Порта — перестала фактично існувати, як поважний політичний чинник. Росія від часів Катерини II. мріє про иротоки й св. Софію в Царгороді, англо-російські інтереси зустрічаються в Персії, Тибеті і Афганістані; Росія з її гегемонією на Балканах стас загрозою Австрії. Але війна 1855. року й Паризький мир 1856. р. дуже некорисній для Росії, віддаючи загрозу російської експансії на Середземне Море й на Балкані; не меншим послабленням російського імперіального разгону була війна 1877. року і умови Берлінського Миру 1878. р., так що в 1884. р., коли по здобутті росіянами Мерву, над індійським корлоном, мало прийти до відкритої війни з Англією, Росія постарається цей конфлікт злагодити. Наступний після цього довгий період шукань Росії за союзником, що поперемінно штовхають її то до Англії й Франції, то до Німеччини й Австрії, кінчиться 1907. р. союзом Росії й Англії, чим ліквідується майже 50-тилітній гострий конфлікт між цими державами. У великий війні Росія, Англія й Франція виступають вже як тісні союзники.

Така в загальному історія взаємин Росії із зах. великорозумівами, яка цікавить нас лише, як генеза такого актуального сьогодні питання: яке відношення великорозумів Заходу до проблеми європейського Сходу, точніше до створення на Сході справедливого політичного ладу?

При розгляді цього питання не можна ні на мить забувати того факту, що після Наполеонівських війн, які виграла Англія, стало поступало на перед, закріплялось і здійснилось діло єдності німецької нації, а в парі з тим могутності Великонімеччини. Держава з 60 мільйонами здоровової нації, з могутньою армією, зростаючим промислом і торговлею, з щораз більшим морським флотом і вкінці з виразними колоніальними аспіраціями була предметом сталого занепокоєння західніх великорозумів. Тим пояснюється вся політика Англії й Франції хочби, напр., в польському питанні в минулому сторіччі. Традиційна симпатія до поляків не перемогла у Франції і Англії здорового розуму: під час польських повстань ні одна з них держав не виступила в обороні Польщі, а лорд Пальмерстон, хоч брав участь у секретній протиросійській дипломатичній кампанії, по розгромі повстання 1863. року заявив: «... поляки вчинили б мудро, колиби шукали замирення, спираючись на людський і шляхетний спосіб думання імператора Александра. У всякому випадкові це питання (польське) не належить до тих, що в них мала б право мішатися Велика Британія».

Цілість російської імперії, як противінімецького фактора, була для Великої Британії й Франції важнішою, чим «хрестовий похід» проти Росії, що його організував уряд Наполеона III.

Ще більше повчальні новітні часи, в яких не бракує моментів дуже сприятливих тому, щоб Англія й Франція станули за справедливим політичним ладом на Сході. Маємо на увазі рр.

1918—1920. Як відомо, ті три роки принесли західним великодержавам велике розчарування: їхній союзник Росія, царська, демократична, а потім максімалістична випала з числа спільніків Антанти, припинила війну і зробила з осередніми державами Брестський мир. Германофільська концепція російської політики тріумфувала в рядах російських ворогів большевизму, що чекали нетерплячи приходу німецьких військ до Петрограду і Москви. А большевицький уряд, невизнаний Антантою, теж із повним недовір'ям ставився до Лондону й Парижу, припускаючи — зрештою й не без підстав — що там куються інтервенційні плани. Різночасно наявною була визвольна боротьба народів, що самоозначались на руїнах царству: Україна, Литва, Лотва, Білорусь, Грузія, Азербайджан, Естонія, Фінландія й ін. переживали своє державне відродження й по закінченні війни в 1918. р. всю свою увагу звернули на придбання симпатій у Антанти.

Здавалось — вимріяла пора для встановлення справедливого ладу на Сході Європи на засадах національного й державного самовизначення народів, наспіла. Але коли ми звернемося до сучасних джерел і простудіємо на їх підставі настрої публичної опінії Англії та Франції, напрям політики урядів цих двох держав, то винесемо зовсім інше враження.

Класичний із поміж багатьох в зразок дискусії на східно-європейські теми в Палаті послів у Парижі 11. 4. 1919. р. Посол Шанделен заявив м. і. таке: «яга є точка погляду французького уряду на сепаратизм в Росії? Чи ви є за, чи проти розподілу Росії — нашого давнього союзника? Розподіл Росії — це була б балканізація Росії, погубна політика, сівачка майбутніх війн у противенстві до найбільш безпосередніх інтересів Франції. Ми дамо в цей спосіб ще один аргумент росіянам, прихильникам союзу з Німеччиною. Український рух в організований і кермований німцями — твердив далі посол Шанделен; — це не в Росії народився український сепаратистичний рух, але в Австрії... Весь цей український рух поверхований... він є ділом кількох осібляків, що продалися Центральним державам з одною метою послати Антанту й дозволити Німеччині перенести всі свої армії з фронту східного на західний. Це Берлін, що рішив про долю українського народу... Треба, щоб ви висказались ясно, щодо цього українського сепаратизму...»

Уряд Франції висказався вже надто ясно. Міністр Пішон склав декларацію, прийняту 349 голосами. Вона звучала: «Треба знищити російський большевизм, треба відбудувати російську великодержаву в умовах, які гарантували б її супроти німецької колонізації. Ми хочемо сильної Росії. Ми не хочемо розшматування Росії...»

Становище Англії було ще виразніше, бо, напр., дебата в Палаті Громад від 11. XI. 1919. р. рішуче заявила за допомогою лен. Денікінові проти Петлюри, а журнал «Бар Офіс», щоб засновкоїти ліберальну й лейбористську опінію, писав свідому неправду про «пілковите замирення Петлюри з Денікіном...»

Ми не маємо можливостей навести всього Матеріалу з документів, які посвідчили б про вороже ставлення держав Антанти до проблеми створення на Сході справедливого політичного ладу. Ми навели лише характеристичні зразки. Опінію Парижу і Лондону 1919. р. можна було б окреслити двояко:

1. — хотіла відбудови Росії шляхом боротьби з большевиками та ігнорувала цілковито питання національностей колишньої Російської імперії;

2. — визнавала права національностей, але лише під умовою їх федерації з Росією і спільної боротьби з Добровольчою білою армією проти большевицької акції. Отже, як бачимо, різні дороги ведуть протягом однієї мети.

Українець др. Осип Назарук описує свою зустріч із французьким старшиною, полковником Фрайденбергом під час інтервенції в Одесі, який називав Петлюру «шефом бандитів», який жадав прийняття до української армії російських старшин і т. п. «Мені прийшла думка — пише Назарук, — що одного дня ми вас проженем (французів) з України... Я був певний, що ми не дістамо ніякої допомоги від Франції й що єдине, чого вони хочуть від нас, це допомоги для відбудови давньої Росії...»

Коментарі, як кажуть, зайві. Ні в минулому, ні тим більше сьогодні, великороджави Заходу не були заинтересовані у визволенні народів, поєрмлених білою, чи червоною Москвою. В світлі того нинішній сталінсько-черчілівський союз є тільки огідною брехнею. Ціллю західних великороджав, а насамперед Англії було й остало: панування над світом та єгоїстична жадоба наживи коштом інших народів. У відношенні до України Англія мала вже багато разів нагоду виказати свою «боротьбу за свободу всіх народів», але вона на всі страхіття, що їх допускалися зайнманці на українському народі, замикала побожно очі. Сьогодні вона братиться з найбільшим ворогом людства — юдо-московським большевизмом й даліше співає пісеньку про «боротьбу за свободу всіх народів», з тою тільки різницею, що в є ще ніхто не вірить.

В. МІЯКОВСЬКИЙ
(Київ)

Творчий шлях поета Євгена Плужника

Євген Плужник як поет прийшов у літературу цілком завершеним майстром. Він почав писати з 1922. року. Року 1936. смерть, на засланні від туберкульозу легенів перервала його життя.

За якийсь десяток років Плужник дав три книжки поезій — «Дні», «Рання осінь», «Ріновага», з них остання друкується вперше тепер. Крім того йому належить дві пісні та роман у прозі «Недуга» і багаті незібраних, ненадрукованих, може й назавжди втрачених поезій. Це увесь мистецький доробок Плужника, вся його літературна спадщина.

Перша книжка поезій «Дні» вийшла в Києві р. 1926-го з епіграфом до цілої книжки з Тичини: «Як страшно! Людське серце до краю обідніло». Цей епіграф, поставлений перед титульною сторінкою книжки показує, що сам поет розглядав її як щось суцільне, як ліричну поему про «дні», про життя.

Книжка одкривалася бадьорою увертюрою про те, що прийде час «і буде родюча земля, і будуть одні ключі одмикати усі серця», бо «перекуються на рала мечі», «щенище зайде кров» і «пізнають, яка на смак любов». Це був тверезий філософський погляд на «дні», на сучасне життя, коли точилася кров і бранили мечі, це був програм поетичної роботи — довести майбутню родючість тієї «засмаленої землі», «землі без снігу», землі яка несе голод — про яку він сказав у іншому вірші:

Висохло серце землі
Кровю наповнене вщерть!

Гострі, важкі враження від советської сучасності не закривають ясної перспективи, яка замикається великим словом «Любов». «Я напишу», казав поет друзям: «останню книжку про любов». Це був би цілком замкнений поетично-філософічний цикл книжок, основним змістом яких було — людське життя.

Євген Плужник — «найсучашніший поет», сказав про нього Юр. Меженко одразу ж після виходу першої книжки. І це була тонка оцінка, що йшла всупереч з голосами недальновидної критики, що побачила у Плужника пессімізм і занепадництво. Так, він був «найсучашнішим» поетом з ясним поглядом на майбутнє, а не тими «сучасними» поетами на час, що оспіували советські «досягнення» і «вождів», закриваючи очі на все інше.

«Дні» — це своєрідна лірична поема, складна і ріжноманітна в своїй будові, але єдина задумом і стрижневим питанням, яке вона розвязає. Декілька мотивів становлять її поетичний зміст.

Перший мотив: — «уночі його вели на розстріл», — «а вік молодий-молодий». Півтора десятка поезій, що варіюють цей мотив, одразу ж розкривають зміст Тичининих слів з епіграфа про «обідніле до краю людське серце».

Другий мотив: — «і вийшов на поле, — а поле мертвве». Пессімізм обох цих мотивів знимається тим головним, тим провідним мотивом, який так виразно згучить в вступному вірші. Це становить третій мотив книжки:

— І ось лижу, — родючий гній, —
На скривавлений переліг,

або в іншому вірші: «хто у сквері під цей газон ґрунт угноїв»... Цей третій мотив згучить найміцніше і просякає всю книжку від першого до останнього рядка. Він одкидає всі недоречні закиди в пессімізм і виводить поета на ту стежку, яка веде до любови.

Для вас, історики майбутні,
Наш біль — рядки холодних слів!
О, золоті далекі будні
Серед родючих вільних нив!

I в останньому вірші книжки:

Ясишає мені далека чутъ,
Що приведе на землю відпочинок.
Коли відчую я міцний звязок
Між днем біжучим і простором часу,
Такі улевнені стають відразу
Мій кожний порив, кожна думка й крок.

Крім тих поезій, що власне становили сущільну поему «Дні», розбиту поетом на кілька десятків дрібних віршів, в цій же першій книзі, в тому ж лірично-філософічному аспекті дано було дві більших речі «Канев» та «Галілей». Особливо знаменна лірична поема «Галілей», яка дає паралельні місця до окремих поезій збірника і робить ще більш прозорими думки поетові про «дні», про буденне життя звичайної сірењкої людини.

Вже в першій книзі С. Плужник показав себе близкучим майстром інструментовки віршу: він бездоганно володіє ритмом і прекрасно завершує окремі поезії міцними короткими акордами слів.

Не менший інтерес з боку чисто мистецького уявляє собою й «Канев» своєю добірною строфікою, щедрою вишуканістю і ба-гацтвом рими.

Друга книжка поезій Плужника принесла вже через рік (1927) дальший поступ в розвитку поетових думок і образів. «Рання осінь» — це передчасна дозрілість філософа-поета.

Може й поети лиш ті
Що за юнацтва вже сиві...

Він радить людині вчитись у природі творчого спокою осінніх днів. Мудрість природи для нього безсумнівна:

... Мудро на землі,
Як від озер, порослих осокою,
Кудись на південь линуть журавлі.

Друге джерело мудrosti — книга: «мудрість мудрих». Обидва джерела приводять до врівноваженості через досвід:

Мудrosti не вивчитись чужої
Треба помилатися самим.

Такі поезії Плужника, як «Що день все глибшає свідомість», чи «Дивлюсь на все спокійними очима» заявляються програмовими для другої книжки.

... на вуста усмішкою гіркою
Лягla мовчания мудрого печать...
Дар нелегкий ваш, досвіде Й спокою,
Дар розуміти, знати і мовчати!

Це визнання поета надзвичайно характерне, воно, як основний мотив, повторюється івесь час в «Ранній осені».

... Стомлена природа
Опочиває у красі такій,
Що мабудь справді вища нагорода
За пристрасть літа — тихий супокій

або в іншому місці:

Хай нерви збуджено, хай скучий
Ти весь надхненій холодком —
Умій спокійно позіхнути
Над недокінченим рядком

або ще з іншого вірша:

Та єсть у нас усіх прикмета сильна.
Час промине, поменшає снаги, —
І зможе кожний позіхнути звільна
Спокійно подивитись навколо.

«Рання осінь» — це перехід до «Рівноваги», передчуття П. Тому таким значним здається обрамлення другої книжки поезій двома віршами, з яких початковий одкривається словами:

Передчуттям спокою і нудьги
Мене хвилює мертві листя долі...
Час увійти в надійні береги
Думкам і мріям...

а останній і починається і кінчається одним і тим же:

Цвітуть думки, а на слова скупіше...
Я знаю сам — росту.

Час прийшов. Зростання дійшло апогею і принесло «Рівновагу». Збірник цей не був надрукований у свій час, бо чиста лірика була тоді не на часі. Арешт і заслання поета в 1934. р. позбавили можливості видрукувати й пізніше.

Поетично-філософська тематика первого разділу «Рівноваги», книжково-історична тематика другого та інтимна лірика третього разділу цієї книжки — обєднані одним світовідчуттям, одним сприйняттям життя, одними засобами поетичного відтворення думки і досвіду:

Що менше слів, то висловитись легше... Довершеність і закінченість кожної окремої поезії досягає своєї найбільшої сили. Багатство інструментовки і рими перших збірників зміняється багатством тем і образів, кінцеві акорди — виконченими чіткими афоризмами.

Дійшовши рівноваги поет дивиться на все спокійно, радо вітає і «пустиню» і «останню безнадію». Спокійно говорить і про смерть чи то людини чи людського витвору — палацу. Єдині незмінні — природа і витвір людської мудrosti — книга.

Це про поетові книги. Треба хоч коротко подати про самого поета.

Він народився на селі в воронізькій слободі Кантеміровці р. 1898., але город з його культурою вабив поета до себе. Повітове воронізьке місто Бобров дало йому середню освіту, Київ притяг до вищої освіти, якої здобути вповні не пощастило. Київ притяг до літератури, яка стала його стихією. Поет з божої ласки, суворий і вимогливий до себе, він сам був своїм нелицеприятним суддею, одкидаючи одні вірші й збираючи інші до своїх збірників.

Плужник належав до гуртка молодих талановитих письменників «Ланка», куди входили Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, М. Галич і коли в дні помсти за вбивство Кирова було проголошено кривавий похід проти молодої і неслухняної української літератури. Плужник разом з іншими пав першою ж жертвою.

Косинка та ще кілька інших письменників були розстріляні 15. грудня 1934. року.

Плужник, Підмогильний, Антоненко-Давидович і багато інших пройшли муку чекання смертної кари, яку їм замінили десятьма роками заслання. Для Плужника це була та ж сама смертна кара. Він витримав тільки рік. Стара, важка хворoba виконала присуд 2-го лютого 1936. року.

Творчий шлях пересікся на дорозі до ненаписаної книжки про Любов.

15. січня 1942. р.

ОЛЕСЬ ГОРОВИЙ
(Київ)

Іван Богун

Ішов рік 1651. Шляхетська Польща збиралася новим походом на Україну. Варшавський сейм оголосив загальну мобілізацію, провадилося гарячкове вербування найманців за кордоном. Король польський Ян Казімір вирішив діяти навально і рішуче. Ще до оголошення війни на Україну було кинуто добірній корпус регулярних польських військ. Вели його гетьман Каліновський і брацлавський воєвода Лянцкоронський. Розладнати мобілізаційні

плані Хмельницького, зненацька «захопивши «бунтівливих хлопів», такий був намір короля.

Задиміли кровю міста, містечка й села Поділля. Луною покотилася усюди страшна авістка: ідуть ляхи. Гине передовий козацький дозор сотника Шпака, такої ж долі зазнає у містечку Краснім і Брацлавський полк славетного Нечая. Впослідок перемогою, поляки повернули на Вінницю. Авангард польського корпусу на чолі з Лянцкоронським вже 28. лютого підійшов до міста. Поляки дивувались з безтурботності вінницького полковника Богуна. Ні дозорів, ні надежної охорони підступів до міста. Після першої сутички козаки Богуна кинулись тікати, перейшли річку і сковалися в монастирі. Це ще більше розпалило польського воєводу — він вирішив покінчити з Богуном одним ударом ще до підходу головних сил Каліновського. Польська кіннота навальною атакою кидається через річку за козаками. Ні кому з поляків і на думку не спало, чому це на кризі усюди розтрощено солому? А то були заготовлені Богуном ополонки, притрушені снігом та соломою. Сталося так, як і передбачав хитрий полковник. Товста крига раптом провалилася, і сотні польських яковнірів та офіцерів опинились у зимовій воді. Іркання коней, передсмертний зойк живнірів, які гинули в крижаних ополонках, сповнили навколоїнній простір. Не одна шляхтянка оплакувала після цього свого мужчи коханця. А хто живий залишився, довго потім згадував цю зустріч з «безтурботним» Богуном. Сам Лянцкоронський, попавши в ополонку, ледве врятувався і послав гінця до Каліновського, щоб той швидше прибував на допомогу.

Розлютовані пани вирішили будьщо захопити Богуна. Почалася геройча оборона міста, в якій козацький полковник — те визнають навіть польські сучасники — показав себе неперевершеним майстром ведення війни. Відбиваючи запеклі штурми поляків, Богун непокоїв їх безперервними сміливими вилазками. Завжди бадьорий, він не знав, що таке втома: На чолі хоробрих лицарів блискавично появлявся Богун на своєму буланому коні в тому чи іншому місці, сіючи жах і смерть серед ворогів. Якось уночі, під час чергової вилазки, поляки впізнали Богуна і ватагою кинулися до нього. Дужий полковник повалив на землю кількох переслідувачів і, відбиваючись шаблею, повернув до замку. В гарячці бою не потрапив на знайому дорогу і опинився в одній з ополонок, якими перед тим почастував поляків. Спритний кінь щастливо вирвався спід криги і врятував їздця. Здавалося, що після такого купелю Богун хоч на кілька днів втихомириться. Але вже наступного ранку він знову повів у бій козачі сотні. «Як здоровя?» глузливо кричали йому зза річки поляки, знаючи про нічну пригоду. «Учора відплатили ви мені такою ж банею, якою угостив я вас», весело відповідав невтомний вояка.

Минали дні, і поляки переходили від штурмів до оборони. А тут іще падійшли тривожні вістки: на допомогу обложеному місту рухаються великі козацькі сили. І повторилася пильвецька історія: виснажені, здеморалізовані польські війська, залишаючи

артилерію, обози, хворих і поранених, кинулись панічно тікати спід Вішни. І

«По три дні й по три ночі доводилося нам стояти на сторожі, не розпалючи вогню, і ми повідморожували собі носи, руки й ноги», писав про цю втечу її учасник, поляк Мястковський. Жах перед Богуном був такий великий, що ляхи без перепочинку тікали аж до міста Бару, а потім далі до Камянця. Польський романіст Сенкевич яскравими фарбами змальовує образ Богуна у своєму творі «Вогнем і мечем». За Сенкевичем, це характерний чародій, якого ворожа куля і шабля не беруть. Вогневим поглядом своїх очей він наскрізь пронизує людину, відгадуючи найпотаємніші її думки і наміри. Отже, обдурити Богуна звичайній смертній людині трудно. Письменник має рацію. Винахідливість Богуна, його воєнна хитрість в сполученні з відвагою й хоробрістю, справді, робили з нього чародія війни. Там, де, здавалося, немає вже ніякого виходу, Богун знаходив його, рятуючи життя і лицарську честь козацького війська.

Найбільш трагічною сторінкою визвольної боротьби українського народу під проводом Хмельницького була поразка козацької армії під Берестечком влітку 1651. р. Усе поставили на карту та і друга сторона. І всі підстави гадати, що, вигравши цю битву, Україна покінчила б свої рахунки з Польщею і не було б потреби Хмельницькому шукати московського союзу. Але у вирішальний момент, кинувши поле бою, зрадили козаків кримські татари та при втечі захопили з собою і самого Хмельницького. Залишені без проводу, 100 тисяч козаків опинилися в оточенні 300-тисячної польської армії. Серед них почався розлад. Майже щодня змінювалися начальники козацького війська, яких обирали замість Хмельницького. Люди розгубилися в трудних обставинах, посилюючи і без того катастрофічний стан. У ці тяжкі дні в повній силі виявився воєнний талант Богуна. Хороброго полковника обрали на тимчасове гетьманування (наказним гетьманом). Цю зіткнену поляки сприйняли з явною тривогою. «Сьогодні рано дано знати, що Джеджалія з гетьманства скинули, а Богуна на його місце вибрали — найбільшого бунтівника», читаємо з цього приводу в одному з польських джерел.

Богун категорично заперечив, щоб навязувати з поляками переговори, як пропонував дехто з козацької старшини.

Сил у козаків досить, щоб вийти з честю з цього трудного становища, — такої думки дотримувався і проводив її на практиці Богун.

Всё було приведено в рух: громіла з укріпленого табору козацька артилерія, один за одним сипалися на поляків такі удары, що найхоробріших із них брав відчай. Вони не знали спокою від обложеніх козаків ні вдень, ні вночі. «Тільки що шляхтич висуне голову з табору, куля козацька в ту ж мить і підченить його», скажілися польські жовніри.

Це була в повному розумінні активна боротьба, душою і організатором якої був Іван Богун.

Але сили козацькі виснажувалися. Кінчалися жарчі, неставало боєприпасів, зменшувалася через втрати чисельність козацького війська. А тим часом до польської армії прибувала свіжа допомога. Треба було виходити з оточення, поки не пізно. Але куди виходити? Єдиний шлях відступу через річку Пляшову закривало величезне болото. Вигадливий Богун знайшов вихід. З його ініціативи козаки побудували через болото гаті, використавши для цього вози, поламані гармати і навіть свитки та кожухи. Щоб відвернути увагу поляків, Богун перед тим поширив чутку, що повернувся Хмельницький з татарами і незабаром почнеться штурм польського табору. Козакам він наказав трубити в труби, бити в літаври, грati на інших інструментах. Слідом за цим почалися запеклі козацькі атаки. Враження було таке, що справді прийшов Хмельницький з новими силами.

А тим часом Богун почав уже відводити козацькі полки через побудовані гаті. Тільки паніка, яку зняли в таборі неорганізовані натовпи селян, зіпсувала справу. Кинувшись на переправу великою масою, вони зруйнували її. Створилася пробка. Поляки нарешті зрозуміли, що їх обдурило, і всіма силами вдарили на козацький табір, вчинивши там страшну різанину. Все ж таки основні сили української армії були врятовані, і в цьому велика заслуга Богуна. Хоробрій лицар не розгубився після заподіяної козаками поразки. Прибувши спід Берестечка на Київщину, він пегайно почав формувати тут нову армію. На похід улюбленого ватажка звідусіль збиралися до нього бужані. Швидко організувалися нові козацькі сотні й полки.

Зєднавшись з білоцерківським ополченням, Богун перегородив шлях польській армії, яка на чолі з гетьманом Потоцьким рухалася на Україну. Тим часом Хмельницький, виаволившись від татар, також формував козацьку армію на Масловім Броді, закликавши універсалом кожного українця, що здатний носити зброю, стати на захист Батьківщини. «Плодовита мати козацька Україна, — говорить з цього приводу літописець, — відродила козацтво, немов би не було берестецької поразки». Минув рік, і ця відроджена армія зуміла під Батогом завдати полякам страшної поразки.

Богун належить чи не до найславніших імен із славної когорти сподвижників Хмельницького. В цій людині особиста хоробрість поєднувалася з кругозором полководця широкого масштабу. Це не був воєнний талант, так би мовити, стихійного порядку, як, приміром, Кривонос або Данило Нечай. Кожну операцію Богун ретельно продумував, зважуючи всі можливі її комбінації. І завжди йому супроводила вдача. Поряд з цим Богун був людиною надзвичайно скромною і невибагливою. Сьогодні він головнокомандувач козацької армії, а назавтра знову повертаетсяся до командування полком чи навіть беться в передніх лавах, як рядовий козак. Лицар у повному розумінні цього слова! Характерною рисою Богуна було також те, що він ніколи не запобігав ласки вищого начальства, бувши одночасно зразком дисциплінованого командира. Коли вважав дії Хмельницького неправильними, то

прямо і різко говорив їому про це, як от, наприклад, після Білозерківського миру. Але кожного разу, з наказу того ж таки Хмельницького, готовий був іти в огонь і в воду. Ось чому Хмельницький так любив і поважав свого хороброго, правдивого полковника, покладаючись на нього, як на камінну гору. Де була найвідповідальніша операція, Хмельницький посылав туди Богуна.

На початку 1653. р. Україна зазнала несподіваного нападу польського війська на чолі з кращим його полководцем С. Чарнецьким. Це був лютий ворог українського народу. Свої воєнні дії на Україні він Україні він провадив під гаслом: «не залишити русина».

Захопивши 3-го березня м. Коростишів, Чарнецький вирізав у ньому майже все населення. Потім рушив далі на Самгородок, Прилуку, Погребище, винищуючи по дорозі доноги все українське населення. Це була лютъ польського магната, що, не здолавши приневолити до покори українського селянина й міщанина, фізично винищував їх. Збоком сповнилися міста і села Кіпинчин, де проходило військо Чарнецького. Для вгамування скаженого ляха Хмельницький кинув полк. Богуна. Власне, завдання було таке, щоб затримати Чарнецького, поки Хмельницький зbere решту козацьких полків. Чекати було ніколи. Богун кинувся навпередими полякам. Зійшися під Монастирищем. Люто вдарили поляки на Богуна. Жорстокі бої точилися кілька днів. Чарнецький поспішав, боячись, щоб не надійшли головні козацькі сили. Богун умисне поширював чутки про те, що Хмельницький вже недалеко і не сьогодні-завтра буде під Монастирищем. Настав вирішальний день. Чарнецький повів на місто усі свої сили. Цього тільки й чекав Богун. Залишивши для оборони міста частину своїх сил, він з рештою сотень кинувся стороною на польський тил. Запаливши польський обоз з сіном, козаки Богуна з величезним галасом вдарили на Чарнецького з тилу. Серед польського війська близкавично поширилась панічна чутка, що прибув сам Хмельницький з величезним військом. Із міста вдарили теж. Чарнецький дістав у бою тяжку рану в обличчя, впав на очах свого війська, обливаючись кровлю. На поляків це справило жахливе враження. Мов горобці, вони кинулися зростіч. Куди поділася й шляхетська ніха! Кожен кидав зброю, одяг і награбоване майно, рятуючи себе безоглядною втечею. Розгром був повний.

Хмельницький від душі сміявся з Богунових хитрощів, поздоровляючи його з близькою перемогою над Чарнецьким.

Хоробрй вояка Богун був гарячим патріотом своєї Батьківщини. В народі ходила легенда, що хлопчик Богун був свідком страти Наливайка у Варшаві, куди він пробрався разом зі своїм батьком Карпом. Маленький Іван вже тоді, розповідає легенда, присягнув помститися за Наливайка і за свою поневолену Україну.

В світлі цієї легенди, що відбиває думку народу про Богуна, стає зрозумілою його несхвала будьяких нерівноправних зовнішньополітичних союзів Хмельницького, чи то з Польщею, Туреччи-

ною, чи з москалями. Отже, і до Переяславської угоди з Москвою Богун поставився насторожено, відчуваючи в цій для України початок нової неволі. В числі небагатьох козацьких старшин Богун на вірність Москві не присягнув. Полякам здавалося, що, використавши таку неприязнь до союзу з Москвою, ім вдастся залучити Богуна на свій бік, обіцяючи йому польське шляхетство і гетьманство України. З цією метою польський король таємно надіслав до Богуна спеціального посла. Але Богун з обуренням відкинув пропозиції короля і повідомив про них Хмельницького. Служба не тій чи іншій стороні, а лише своїй Батьківщині, вільний і ні від кого незалежній — такою була політична лінія цього славного українського лицаря.

Як і треба було сподіватися, Москва ще за життя Хмельницького поступово стала прибирати Україну до своїх рук. Хмельницький бачив це, і відчай огортав старого гетьмана. Він шукав нових спільніків, наміряючись порвати з царем, але в складній міжнародній обстановці того часу зробити це було важко. Польща повела заликлу боротьбу, намагаючись повернути собі на Україні втрачений рай. На сторону Польщі перейшли й кримські татари, завдаючи нашій Батьківщині страшних спустошень і руйнувань. В тяжких умовах загальної перевтоми, зневіри і деморалізації посивілий Богун продовжує вірно служити Україні, захищаючи її від численних ворогів. Не один раз ще відчули вони на собі тяжку руку славного вояки.

В січні 1655. р. великі сили поляків і татар рушили на Брацлавщину. Хмельницький стояв під Білою Церквою, умовляючи московських воєвод поспішити йому на допомогу. Але москалі ухильялися давати допомогу. Удар польсько-татарських сил прийняв на себе Богуна. Укріпившись в м. Умані, він приготувався до гідної зустрічі з ворогами. Використовуючи сильні морози, Богун наказав облити вали уманської фортеці водою. Вода замерзла, зробивши ці вали неприступними льодовими горами. Отже, Умань перетворилася в своєрідну крижану фортецю, яку кращі знавці тодішньої фортифікаційної справи порівнювали з голландською фортецею Бредою.

Кинувшись штурмувати місто, поляки з скаженим ревінням лізли на льодові вали, але з прокльонами скочувались назад у глибокий рів, де сотнями гинули, не покуштувавши навіть козацьких шабель. Знесилених в такий спосіб ворогів Богун гнав потім теть далеко від міста, нещадно рубаючи шаблями, витончуючи кіньми. Так польсько-татарська армія і не змогла взяти Умані, а змушенна була зняти облогу і рушила назустріч козацько-російським військам, які на цей час уже зібралися. Зустріч відбулась під Охматовим, недалеко від Білої Церкви. Сталася жорстока нічна битва, в якій москалі показали себе легкодухими й нікчемними вояками. Перемога явно хилилась на сторону ляхів, але у вирішальну хвилину наспів з Умані полк Богуна. Взяте під перехресяний вогонь, польське військо змушене було відступити. Війна затягувалась, важка і безперспективна.

В тривої за дальшу долю своєї Вітчизни, в гніві на Московщину за її щораз більш виявловані загарбницькі наміри, вмер 27. червня 1657. р. гетьман Богдан-Зиновій Хмельницький. Це була для України тяжка втрата.

«То не чорні хмари ясне сонце заступали,
Не буйні вітри в темнім лузі бушували, —
Козаки Хмельницького ховали,
Батька свого оплакали». —

тужила Україна за своїм вождем.

Хто ж надалі очолить народ в його боротьбі за волю?

Хто покаже правильну путь у цій боротьбі? Такі питання ставив перед собою кожний патріот тодішньої України. Такі питання стояли і перед осиротілим Богуном. Один одного змінювали гетьмани, виявляючись нездібними або неспроможними повести за собою народ.

Україну рвали і шматували москалі, поляки, турки й татари. Наверх спливали різні дрібні людці — Пушкарі, Брюховецькі, Тетері, які в дрібних егоїстичних інтересах готові були служити гетьманською будовою тому, хто більше даст. На Україні почалися страшні роки великої руйни. Важко було зорієнтуватися в таких обставинах. Але Богун інтуїтивно вгадував правильну путь, виходячи з інтересів лише своєї країни, свого народу.

В 1658. р. він допомагає громити полтавського полковника Пушкаря, що на доброму Москві зчинив колотнечу проти гетьмана Виговського, одного з найрозумніших гетьманів після Хмельницького. Наступного року Богун бере участь у розгромі москалів під Конотопом. Але орієнтації Виговського на Польщу Богун не схвалював, бо вважав Польщу таким же недругом України, як і Москву.

Минали роки, а велика руйна не припинялась.

Наприкінці 1663. р. польський король Ян Казімір рушив походом на Лівобережжя, намагаючись відвоювати його від Москви. Створилося, отже, таке становище, що козаки Правобережжя змушені були разом з поляками воювати козаків Лівобережжя, які виступали разом з москалями. Тяжка братобійча війна! Що мусив робити Богун як наказний гетьман правобережних козаків? Вихід з тяжкого становища він знайшов єдино правильний:

— Не будемо воювати один з одним, — звернувся він до лівобережних козаків під час облоги поляками м. Батурина.

Таємні переговори в цій справі провадив Богун з козаками Глухова, Новгород-Сіверського та інших лівобережних міст. Довідавшись про це, поляки схопили Богуна. Сидячи під арештом, думав тяжку думу старий козацький лицар: стільки крові пролито, стільки страждань переніс народ — і все пішло намарне!

В один з березневих днів 1664. р. у темному лузі недалеко від річки Десни відбулася страта Богуна. Поляки пригадали йому все. Сухий пістолетний постріл припинив життя славного лицаря.

Проф. Б. ЯКУБСЬКИЙ
(Київ)

Леся Українка

(1871—1913).

Серед наших видатних письменників не так то й давнього минулого є один, який начебто займає в українській літературі якесь особливе місце. В його творах виведені образи стародавніх етіптян, греків, римлян, ідеться про часи раннього християнства або англійського пуританства в Північній Америці XVII. ст. А звуться цей письменник — Леся Українка.

Відомо, як виник цей псевдонім, за яким ховається Лариса Петрівна Косач-Квітка. Перші твори її друкувалися у львівських виданнях. Письменники, що мешкали на терені Західної України, яка тоді входила в склад Австро-Угорської імперії, називали себе «галичанами», «русами», «русинами». Так ось, щоб одрізнати Ларису Косач од тих письменників, її мати, Ольга Петрівна Косач, відома в нашій літературі як письменниця найбільше під псевдонімом Олени Пчілки, надсилала у Львів вірші своєї дочки за підписом «Лесі Українки», тобто мешканки Наддніпрянської України.

Та цей псевдонім виявився найлучшим, якщо взяти поняття «українка» в широкому розумінні. як національне поняття. Творчість Лесі Українки в своїй ідейній спрямованості може належати лише українському письменникові.

Кілька життєвих факторів зумовили саме суто український характер тематично й жанрово такої різноманітності творчості Лесі Українки, — адже письменниця є лірик, драматург, белетрист і літературний критик. Таке поєднання в нашій літературі ми зустрічаємо хіба тільки в особі Івана Франка. Ось головні з цих факторів. Народивши і провівши дитячі та юнацькі роки на Волині, в селі, Леся Українка прегарно знала і глибоко любила селянство й сільську природу. Тут же в неї виявляється великий інтерес до народної творчості, який пізніше перетворився в чудове знання й розуміння її. Як наслідки цього — стаття «Купала на Волині», матеріали для збірника «Народні мелодії», нарешті фольклорні мотиви в «Лісовій пісні». Суто українське оточення в Києві, в якому пройшла значна частина життя письменниці — найближчі стосунки з такими добре відомими всім українцям родинами, як родини Старицьких і Лисенків, — усе це сприяло міцну національну свідомість Лесі Українки.

Вона ясно бачила, в який глухий кут зайшло мало не все українське суспільство наприкінці XIX. ст., тому ввесь свій поетичний хист віддала шуканням правильного виходу з того становища. В цих шуканнях письменниця стояла на правдивому шляху широкого європейзму, як людина величезної культури та широченої ерудиції.

Творчість Лесі Українки припадає на два останні десятиліття XIX. ст. і перше десятиліття ХХ. ст. (1884—1913. pp.); вона

урвалась незадовго до початку світової війни 1914—1918. рр. В духовому житті українського суспільства в цілому, — кажучи термінологією тогочасу, галицько-буковинського та наддніпрянського — були то роки кризи народницького просвітництва й катанцювання, наростиання селянського й робітничого революційного руху в Україні, боротьби з російським царятом, революції 1905—1907. рр. і наступної по ній реакції, яка тривала майже до початку світової війни.

Уважно стежачи за селянським і робітничим рухом, визначаючи його значення, Леся Українка «мозком нації» вважала українську інтелігенцію. Її політичний ідеал в 90-х роках — «щоб політична воля була краєвою, національною, децентралізованою», а в двадцятому сторіччі — політична незалежність України, яку треба здобути революційним шляхом, боротьба з реакційними силами не на життя, а на смерть, найбільший інтелектуальний розвиток людини, здобуття найвищих матеріальних і ідейних цінностей, найповніше користування всіма дарами життя. На думку Лесі Українки, все це треба **вибороти**, бо «коли нема боротьби, цеї конечної умови життя», то «це не життя, а повільне вмирання... від безцільного, непотрібного добробуту».

Саме тому в творчості Лесі Українки, в її окремих творах різного часу, різного жанру, різної тематики боротьба займає дуже поважне місце. І це не боротьба просто для боротьби, а визнання боротьби єдиним шляхом до перемоги.

Ще в одній з ранніх поезій поетеса бажає «крізь чорні хмарі» взглядіти «брادرство, рівність, волю... що людям сноять безліч літ вгорі». За них вона ладна боротись, іти «шляхом тернистим» і цей шлях скінчить так, як і починала: «з співом на устах». Йи не страшна «буря-негода»:

—
Я вийду сама проти бурі
І стану: поміряєм силу!

У Лесі Українки є широчезаний обрій духових інтересів. Але на першому місці серед них стоїть любов до рідного краю. Перебуваючи за кордоном, вона пише:

І все таки до тебе думка лине,
Мій занапашений, нещасний краю!

Ї батьківщина нещасна тому, що над нею знущається ворог — північна Москва. Це лихо стає ще більшим, як подумаєм, що у молодого покоління вже немає тієї жаги до боротьби, яка була властива «старим бійцям». Молодь має «голоси несміливі, слабкі, квіління немовлят».

Леся Українка боліє за те, що далеко не всі розуміють, як треба боротися з ворогами українського народу. «Лагодність голубина не личить нам», вона дуже шкодить народнім інтересам. Ставлення до ворогів мусить бути безжалісне, нещадне, суворе — без найменших вагань.

Згадати тільки всі тяжкі муки,
Що завдали борцям за правду вороги, —
Кому ж не стиснуться рантово руки
Від помсти лютої жаги!

Любов до народу неподільна з ненавистю до його ворогів. Ці два почуття — любов і ненависть — для Лесі Українки є дві сторони одного почуття: безмежної віданості народнім інтересам:

Що ж! Тільки той ненависті не знає,
Хто цілий вік нікого не любив.

І ще виразніше: «Мене любов ненависті навчила», бо, люблячи свій народ, не можна не ненавидіти його ворогів. Саме брак такої ненависті призводить до нещастя:

Ох, може б не було життя таке нещасне,
Якби огонь ненависті не гас!

Звідси єдиний висновок: треба боротися, і боротися до остаточної перемоги, не шкодуючи, якщо це потрібно, і свого життя. Нехай падуть всі «тюрмні стіни», нехай «зрушене каміння покриє нас і наші імена!»

І Леся Українка жде з гострим нетерпінням тих «страшних ночей», серед яких «вогонь тобі загориться, де жеврів залізо для мечів, гартується ясна і тверда криця». Вона пристрасно вірить, що ця «тверда криця»

Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових, не тюрмних речей,
Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...

Вони здобудуть українському народові свободу і щасливе життя. Але для цього треба боротися не на життя, а на смерть, треба памятати, що «зброя жде борця» і що «завжди терновий вінець буде країцій, ніж царська корона».

Не в натурі Лесі Українки було коритись реакційним настроем. На подібні пропозиції вона відповідає з властивою їй енергією, мужністю:

Рука стискає невидиму зброю,
А в серці крики бойові лунають!

Вже з цього видно, яке місце в українській літературі, в організації української національної свідомості та в боротьбі за право на національну незалежність займала Леся Українка. Треба бо памятати, що за її часів для українського суспільства література заступала багато того, що мало суспільство ряду європейських країн: парламент, свободу слова, свободу зборів, інші форми віль-

ного громадського життя. Для українця, підданого Російської імперії, заклики до боротьби на його рідній мові, та ще в таких енергійних, загальних художніх виразах, мав величезне значення. До Лесі Українки подібні заклики українець чув тільки від її визначних попередників — Шевченка і Франка.

В той час, коли творила Леся Українка, національна свідомість нашого суспільства була вже на пізрівняно вищому рівні, ніж в часи Шевченка, навіть в часи розвитку творчості Франка. Ішлося вже про відкриту революційну боротьбу з царом. Відчувається певна усталеність національних вимог. Зясувалися особливості української національної культури та її конечні потреби. В такий от час залинили бойові заклики на боротьбу з уст Лесі Українки.

Відомо, як Ів. Франко ще в 1898. р., коли далеко не був завершений зріст творчості Лесі Українки, писав, що «ся хора, слабосила дівчина трохи чи не однокій мужчина на всю новочасну соборну Україну». Слово «мужчина» тут вжито не так в статтевому його значенні, як в первісному: муж, мужність (пор. латинське *vīr*, *virtus*). В усікому разі воно в устах Франка має подвійний зміст. Леся Українка ще на 12 році життя захворіла на туберкульоз кістки лівої руки, потім лівої ноги; пізніше ця тяжка хвороба поширилась на легені, нарешті на ширки і привела до передчасної смерті письменниці: вона померла 42 років. Отож, справді, якщо не всі, то майже всі твори Лесі Українка писала в тяжкому стані здоров'я, найчастіше лежачи, олівцем, насиліх. Потім ця первісна редакція змінювалась двічі, тричі й більше разів. Письменниця мала рацію, коли казала про себе в одному з листів: «Юрба образів не дає мені спати по ночах»... Але ще важливіше інше: виснажена довгою й тяжкою хворобою, натура Лесі Українки була надзвичайно мужня, енергійна, відважна, сильна. Це була дійсно бойова натура. Недаремно один з її останніх ліричних творів (*«Епілог»*, 1911. р.) починається так:

Хто є жив посеред бурі,
Той ціни не знає силі,
Той не знає, як людині
Боротьба і праця милі.

А закінчується цей вірш ще більш багатозначальними словами, що набувають начебто змісту заповіта:

• Ви, борці, прийміть ці думи,
Більш не маю що нам дати.

Ми торкалися покищо лірики, ліричних мотивів у творчості Лесі Українки. Як то завжди буває, в ліричних творах найбільш безпосередньо відбиваються уподобання їх автора, його мірка та оцінка життєвих явищ. Уже було вказано, що серед творів Лесі Українки є й такі, які, принаймні на перший погляд, далекі від її сучасності. Це — переважно її драматичні твори.

Якось в одній критичній статті («Два напрямки в новітній італійській літературі») Леся Українка наче мимохідь кинула такі слова: «Символічна форма не перешкоджає цілком реальному зображеню вчинків і почуттів». Ті, хто писали про творчість Лесі Українки, називали наявність в деяких її творах образів з давніх часів — одні екзотикою, інші алегоричною. Нічого екзотичного в таких творах нашої письменниці як, приміром, «Вавилонський полон», «Кассандра», «У катакомбах», «Руфін і Прісцілла», нема. Та є в них образи, які можна виражати алегоріями або символами (в даному разі розрізняти ці два поняття було б схоластикою) тих чи інших подій, людей, ситуацій, з української дійсності часів письменниці. Кажучи її ж словами, вона реально зображувала «вчинки і почуття» свого сусільсько-політичного оточення в «символічній (або алегоричній) формі».

Отож ідеться про відтворення реального змісту життя в символічній формі. Для правильного розуміння такого явища треба взяти до уваги, що маємо справу з творами мистецтва, тобто з відображенням дійсності в художніх образах. Уже сам художній образ є в певному розумінні символ, алегорія того, що він має відобразити. Таким чином, символічна форма не перешкоджає реальному змістові певного літературного образу.

Як же підходити до таких літературних творів, в яких реальний життєвий матеріал дано в символічних (алегоричних) образах? Тут насамперед слід розглянути саму систему символічних образів і дати їй ідейно-художню оцінку, а потім, уже розвязувати питання, як розкрити символіку цих образів, що за цими образами криється і паскільки вдала та символізація.

(Кінець буде).

Літературні й україністичні матеріали в щоденних часописах

I.

В тих нечисленних газетного типу виданнях, в українських земель, які нам пощастило переглянути, звертають на себе увагу досить численні статті україністичні — в історії чи історії літератури України, етнографії, музики, як рівноож інколи цікаві сучасні репортажі, так само її оповідання та поезії, що відбивають сучасні настрої України, чи настрої недавно-минулої доби. На жаль, такі вартісні речі губляться на сторінках газет, а тому не шкодило б занотовувати вартісніший культурно - літературний матеріял, висуджений на вагин та непамять через саму нетривкість видань цього типу.

В кількох грудневих числах харківського щоденника „Нова Україна“ завотовуємо статтю Аркадія Любченка, досить обдарованого та прямого белетрист-ста 20-тих років, вірші на сучасні теми О. Варавви, в якому сподіваємося бачити автора вінаних Записок Полоненого, даремно, що він ще в передмові до цього свого твору скромно писав про себе, ніби „автор вгинув ще під час січневих

бойв 1918. року в Києві". У числі в 21. грудня знаходимо незвичайно вартісну статтю професора Олексія Парадиського про українську народну пісню, де м. і. систематизовані погляди численних чужоземних подорожників, переважно німців, на українські пісні. В ч. в 18. грудня стаття Віктора Росінського про Музей Слобожанщини та нарис Івана Карася "Йориш - Задунайський" — бліскучий фелетон про знаного жандра-спекулянта що з лісами Советів був на ролях першого композитора на Україні.

Київське "Українське Слово" в 12. жовтня містить велику статтю званих театральних діячів В. Гаевського та В. Ревуцького "Шляхи розвитку українського театру", в якій м. і. читаємо: "Совети принесли не тільки довгі і гіркі роки поневіряння та альянсів, але й духовне рабство. В галузі театру большевики культивували пристосовницьку, творчо-безпіділу "за соціальним замовленням" драматургію. Під галасливою вивіскою "шошана" до класиків українську драматургію тягнули назад в обіми етнографічно - побутового театру. На приклад, у виставі п'єси "олімпійця" Корнійчука "В стежах Україна" друга дія закінчувалася майже балетом за участю "щасливих пейзан", себто українських дічат і хлопців". У цьому ж числі часопису стаття Леся Флоринського про київську консерваторію в детальними даними про нечуване юдейське василля в київській вищій музичній школі за добу панування жидо-большевиків. В додаткові до 25 числа "Укр. Слова" в 19-го жовтня "Література і Мистецтво" багата фактичними даними стаття Слексія Василька п. н. "Занепад української драматургії під советами". Там же уміщені вірші молодого поета Анатоля Вільхінця, що писав давніше свої вірші в советськім підпіллі, оповідання Івана Чигиринна "Брати". У числі в 29. жовтня уміщена стаття О. Флоринського "Сучасні українські композитори Києва", а в літературнім додатку "Література й Мистецтво" ч. 2 звертають на себе вірші Михайла Ситника, ще одного молодого поета, який за часів большевицтва писав "недегальні" вірші. Ціле число УС в 6. листопада присвячене памяті композитора Лисенка: спочатку йде стаття знаного абирача українських пісень та оповідань Дмитра Ревуцького "Український фольклор І Лисенко", стаття проф. В. Івановського про вплив Лисенка на сучасну українську музичку, далі дуже цінна стаття Анатоля Вільхінця про українську музичну історіографію й обсяглі спогади Ол. Лисенка про батька. У наступному числі докладні спогади політвязня про большевицькі катування вязнів по тюрях.

Прокурівський "Український Голос" (перед нами кілька чисел з листопаду м. р.) має дуже добре поставленій літературний відділ. Крім передруків старших речей (Юрій Дараган, Микола Філянський) знаходимо й ряд нових імен. Вірш Ярослава Г. або С. Гая (Смерть Козака) вносять дещо нове в сучасну українську поезію, Хоч С. Гай у своїм віршуванні неначе дав коментарі до цілком традиційних малюнків битв та походів Самокиша чи Ждахи, але досі ніхто, аж винятком може одинокого Ю. Дарагана, таких спроб амальювання батальніх сцен в українській поезії в таким почуттю міри не робив. Може бути, зрештою, що С. Гай автор не новий, але в мало відомих і загублених на сторінках преси років Вінвольної Боротьби. В такому випадкові слід піднмати, що редакція робить цінну працю, спричиняючись до збереження чи відновлення забутих вартостей. Крім добре дібраних поезій знаходимо й невлі статті історично-літературні, так напр. у ч. в 24. листопаду дуже добре зорієнтована стаття А. Задуми про Івана Нечуя-Левицького, як визначного українського письменника-націоналіста, стаття тим більше варта уваги, що в українськім суспільстві й досі до значної міри тримається слово інерції та анатема, яку канув на Нечуя Драгоманов, виклявши цього визначного письменника за цей самий непогамованій українській націоналізм і проголосивши його нічого не варти супроти таких "недосліжених" московських (звичайно) взірців, як Тургенев. Крім того можна зааночити оповідання того ж Задуми, вміщене в кількох числах часопису, п. н. "Життя та пригоди Андрія Пластуни". У продовженнях друкується в цьому часопису й довша розвідка С. Николишина про культурну політику большевиків та український культурний процес.

Рівенська "Волинь" в 21. вересня м. р. містить дуже цікавий репортаж Евгена Лавора про подорож до Києва в листопаді р. 1940. Там же вміщено репортаж - ровому в "Міжкою" — пятнадцятілітньою повстанцем в Поліській Січі. В листопадових та грудневих числах часопису міститься довгий репортаж в поїздки до сучасного южного Києва п. н. "Кріль бурю й сніг", цікавий докладний амальюванням теперішніх типів київських мешканців - в цих репортажів вийшов

би матеріал на добру книгу, а так це все загубиться на сторінках часопису, що ніколи не зберігається й тривіться. В числі з 14. грудня — цікавий нарис А. Давена „У дверях“ про змагання волинської молоді проти московських окупантів, у ч. з 18. грудня — сантоандріївський нарис цього ж автора.

На сторінках двох випадкових осінніх чисел кринорівського „Давону“ знаходимо дві довші поезії, майже поеми, його редактора, Михайла Пронченка, що недавно повернувся додому з далекого заслання, де він довгими роками відпокутував свої відоціни перед советською Москвою за свої опозиційні ухили, за „бунт Пронченка“, як це було окрещено на сторінках советських рецензій ще, адається 1930. року Від „буйного Пронченка Михайла“ в цих віршах лишилося мабуть мало, навіть нічого, але в певна мелодійна привідність, у цих просторих строфах, овіянних вітрами й снігами далеких Камчаток.

З огляду на неприступність цих видань для ширших кол читачів містимо ряд передруків частини занотованих нами в цій статті матеріалів, на разі кількох віршів та одного оповідання.

Рецензії

I. МАЗЕПА. ОГНЕВА ПРОБА. Українська політика й стратегія в часі Зимового Походу 1919—20. „Загальна Бібліотека“ ч. 2, Українське Видавництво „Пробоем“. Прага 1941. Стор. 104.

У своїх спогадах про Зимовий Похід колишній премер-міністр уряду Української Народної Республіки (12. IX. 1919—28. V. 1920) з неизперечним літературним хистом розповідає про одну з найцікавіших вправ Української Армії — знану в історії під іменем Зимового Походу, що тривала від початку грудня р. 1919. до початку травня 1920., коли ведене від початку в Любару через цілу Правобережну Україну ген. Омеляновичем — Павленком-старшим українське військо відналося в розважаннями коло Могилева на Дністрі українськими частинами. Яко політик, а не військовий, п. Мазепа накреслює більше політичний бік ситуації, що буя тоді не менш ніж військовий, цікавий і заплутаний та мілітний. З військового боку арештою чимало вже вясованій Зимовий Похід у спогадах командарма ген. Омеляновича-Павленка та Шефа штабу армії ген. Юрка Тютюника.

Особливу вартість спогади п. I. Мазепи посідають через те, що авторові пощастило зберегти свою тогочасні нотатники, в коротким зашкіцованням подій та зустрічів з датами днів, завдяки чому його спогади вже не мають винчайної вади чи не переважачої більшості спогадів, писаних лише „в пам'яті“, коли їх автори адебільшого а чистою сумлінням плутають учасників подій та дати, через це доводиться не раз ставитись обережніше до спогадів, та зараховувати їх до того роду джерел, що потребують і переріток і поправок, інколи мало не на кожнім кроці.

Навпаки, точність у захованні дат та прізвищ учасників в рідко щаєююю прикметою спогадів I. Мазепи.

Особливу вартість має зокрема перша частина цих спогадів про подорож в Камянця до Любара та про трагічний перебіг подій на початку грудня в Любарі, коли різні течії у війську та уряді тягли в різні боки й коли в такими трубоюшами пощастило таки вправити армію в цей славний похід.

З вступних відчутінь автора довідуємося, що ця книжка спогадів про Зимовий Похід є лише незначною частиною його ширших спогадів про роки 1917—1921. Сподіваємося, що авторові пощастиТЬ скоріше опрацювати та видати решту своїх спогадів. Бо завдяки двом дуже важливим рисам — доброму літературному стилеві та точності — спогади I. Мазепи уявляють з себе не лише дуже цікаву й привідну лектuru, але можуть бути заражовані до поважніших історичних джерел для вясовання та змальовання тогочасних бурхливих історичних обставин та подій.

Сучасник.

А. О. ЗАГРОДСЬКИЙ: ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
ЧАСТИНА I. Фонетика і морфологія. Видання друге. В-во „Радянська Школа“, Київ 1939. Стор. 176. Вел. 8. Тираж 901,000.

В. С. ВАЩЕНКО: ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
ЧАСТИНА II. Синтаксис. Видання друге. В-во „Радянська Школа“. Київ 1939. Стор. 160. Вел. 8. Тираж 201.000.

Обидві граматики це підручники для середньої школи й кобли про них писати, то тільки тому, що від „Норм української літературної мови“ Ол. Синявського (1931) та від „Підвищеної курсу української мови“ Ох. Булаховського (1931) не з'явилось в Радянській Україні нічого на цьому полі.

Схема граматик загально прийнята, сказати б, „бурикуазна“: фонетика, морфологія (точніш: відміна, флексія) й складня. Словотвір валишено майже зовсім на бобці; може тому, що тут так багато різниць між українською та російською мовами, а може тому, що Загродський на цьому мало відчувається... Півтора сторінки напр. присвячують він іменниковим наростиам (тут український радянський школляр мусить доконче навчитися „міжнародного“ терміну: „іменникові суфікси“). Ми читаємо: „Іменникові суфікси можна поділити на дві групи: а) суфікси, які утворюють іменники в іншім значенням і б) суфікси, які утворюють іменники, що визначають ті самі предмети, але в відтінку зменшення; пестливості, вбільшення, агрубіlosti, авесажливості (стор. 75). Нагадується якийсь дотепа, що ділив жіноч на гарник і... більшість. У Загродського ця більшість перенесена на граматичну ділянку виглядає: українська мова має 30 (словами: тридцять) нарости від групи а)! Це навіть для екстремно соромливого й скромного граматика трохи замало. А можливо, що Загродський не відом мови, можливо, що він не українець (пор. вор. його прізвище!) тимто такі нарости, що йх немав в московській мові (-оші, -всько, -сько, -енко, -ук, -юк ітд.) йому чужд. Але, ж вони не чужі українській мові! Гора ж не приде до магомета, хіба магомет до гори, а тон. Загродський повинен був бе напевно чогось навчітися, він був би не тільки нік скористав, але й ці 901 тисяча граматик української мови що йх він фірмує. „Якби ви зчались так як треба...“ коли не відоме української мови, то в Вашій граматиці, тов. Загродський, не стояли б такі куріози, як напр. на стор. 18: „до вадньо-зникових належить і виук г в таких словах, як: гава, гудавк тощо“ бо правдиве українське „г“ не вадньо-зникове (як х, к) тільки гортанне. І тільки гортанне, так як це стойть на цій же сторінці в прикладах: голова, бігти!

Але Загродському йде про що іншого: викавати як найменше рівніць від братньої мови-московської. Тимто його український „алфавіт“ (ніби: абетка) вже вагубив одну букву, а саме „г“ й томуто в нього можливе амкшлення: Фьодоров, Сем'онов, тоді коли ніякій українець так вимовляти цих прізвищ не потрапить (хіба: Фйодоров, Сем'онов, коли вже не: Федорів, Семенів)!

Вашенкова „синтаксис“ (ніби: складня) трохи краща. Схема складно-підрядних речень навіть цікава. Все ж і в нього не бракує диконив у роді: „вавдання виконується учнем“ (стор. 39) або: „делегатів буде повідомлено про початок в'їду“ (стор. 48).

Обидві граматики переповнені цитатами в роді: „Моя батьківщина — це Леніна клич, це Сталіна голос“ або: „Цвіте Казахстан, Закавказзя і Дні, Росія цвіте і Вкраїна...“, бо кращих прикладів для таких граматик не можна підбрати й найти в ніякою творі в українських класиків...

Коротко: обидві граматики як ів наверхнього вигляду так ів вмісту в дуже гарний зразок, як не повинна виглядати граматика української мови!

До Ярослав Рудницький.

„ЗОЛОТЕ СЛОВО“, вибір з історичних джерел. Упорядкував Д. Кардаш. Літературно-Наукове Видавництво УНО. Прага 1941. Ціна К. 20.—.

Святий апостол Андрій „ваутра встав, рече сущим в нам учеником: Видите гори сія? Яко на сих горах возвіснеть благодать Божія, імати город великий биті і церкви многі і мати Бог воадвигнути“. І вшед на гори сія, і благословив я

і постави крест і помолився Богу, і слізе в гори сея, іде же послі же бисть Київ, і пойде по Дніпру горі. (З Київського літопису.)

Не можемо без радісного тримтіння серця читати ці прості слова! Бо в них для українців все: Дніпро, Київ, церкви Божі, краса природи — а це ж сама Україна! Наш Київ золотоверхий — це адієснена казка, бо те, що бачив апостол Андрій своїм духовним оком перед тисячами літ, адієснилося: на горах розбудувалося місто велике, Бог воздвигнув церкви многі... Це — столиця України. І горе тому, хто посмів би посягнути на святий Київ! Де поділися всі ті дикі орди — хазари, печеніги, половці, татари, що нападали на нашу землю і святий Київ руйнували? Де московин Андрій Боголюбський, чи татарин Батий, чи новітні дикі орди — Муравйова, Троцького Лейба Бронштайн, кривавого авіята Джугашвілі-Сталіна? Вони а руною прийшли, а руною відійшли, а Київ — красень стоять! „Тако бо милость от Бога Русской землі“, як пише наш предавний літописець.

Хіба не твориться давня казка на наших очах? І в цей момент, коли завоюаний Київ модиться на своїх святих горах у церкві Андріївській і дякує за милость Божу, палають і валяться Ленінград і Москва за те, що посягнули на святий Київ, тяжко караються „за обиду сего времени“!

У цю переломову історичну добу і випустило Культурно - Наукове видавництво УНО цінну книжку — вибір з історичних джерел, золоті слова нашого давнього письменства книжкої і ковацької доби. Саме тепер, на порозі нового життя України, така книжка в наших руках набуває великого значення. Коли читаємо наші літописи, ту нашу давню славу, овіває нас якесь неавичайне тепло — тепло рідної хати, рідного поля, близьких людей. Ми відчуваємо якісь цілющий нашу душу спокій... Чому? Та тому, що в літописах наших кожний рядок перейнятий глибокою любовию до рідного краю, і хоч писаво ці рядки жовою староболгарською, та за нею ініється серце українца, наш дух і наша стихія. Звісі — те тепло. А наші монахи літописці — люди глибокої віри:

„Тайни Божія нікоже не вість, а знаменію творець Бог і всему миру своєму; а нам, что сотворить Бог іли на добро іли на наше зло, а то же нам видати“. (Похід Ігоря Святославича 1185. р. Київський літопис); наш літописець відчував на собі руку Божу, бачить ту руку Божу над Україною, відчував благословення Боже на горах Каївських — відсі той глибокий спокій, що й через тисячу літ передається нам.

А ще одно; наші літописи — це вхідний пункт нашої традиції, тисячоліття нашої традиції державної, культурної і літературної. Це могутна й живе коріння, що мав живити організм нашого народного життя.

Ось чому радимо кожному скликатися до цього цілющого джерела нашого буття, щоб підсилювати вірою твердою, спокоєм душевним і певністю ідеї нашої, бо це все потрібно нам у великій праці відродження державного життя нашої Нації.

До окремих розділів книжки подав Др Л. Білецький дуже цінні пояснення (Вступне слово).

Ол. П-ко.

Х р о н і к а

— Відомий ще перед революцією 1917. р. український діяч Микола Стасюк тепер в відповідальному редактором української газети в Маріуполі, де перед тим був сторожем в міському саді. Так само й Валеріян Тарноградський, поет, що виступав в українських каївських журналах перед 1914 роком, тепер редактує літературний відділ „Вінницьких Вістей“. Його літературний ровесник, Юрій

Будяк, знаний своїми тримпськими нарисами й оповіданнями ще в місячнику „Українська Хата“ рр. 1910—14, перебував в Києві. В останньому знайшлися ще такі старші українські культурні діячі, як проф. Борис Якубський, знаний видавець повного видання творів Лесі Українки, проф. архітектор Моргальевський, брати Кривчевські, графік та архітект.

— В Києві відновила свою наукову діяльність Всеукраїнська Академія Наук. Тимчасовий голова академік В. О. Плотников, секретар і керманич фізико-математ. відділу проф. В. С. Чуданів, керманич природи від проф. Шматъко, технічного відділу проф. Панько, істор.-філол. відділу проф. Грунський.

— Українське видавництво в Кракові відало дві сценки знаного дитячого автора Ролянка на день св. Миколая: Гості з-за хмар та На Софійській площі, а також нову актуальну сценку Івана Керницького: Поворот св. Миколая.

— У цьому ж видавництві вийшла книжка др Софії Парфенович: Гігієна жінки.

— Вже вийшов друком Великий Календар цього видавництва на 1942 рік. З літературно-наукової частини занотуємо: Р. Купчинського — Недочіновані автори й твори, Н. Савченко — Три Києви, Ю. Тарковича — Українці в Пряшівщині.

— Накладом книгарні Бориса Тищенка (Wien, IX, Lichtensteinstr. 12/6) відано серію листівок - образів українських гетьманів (Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Сагайдачний, П. Дорошенко, П. Полуботок, Даніло - Апостол, Іван Скородідський, І. Виговський). Ціна 2 нм. Портрети пікнікані післям О. Красовського.

— В-во Юрія Тищенка (Прага, Жітівна 13) відало „Тараса Бульбу“ Миколи Гоголя в дереворитами Юрія Вонка.

— Світка Українських Образотворчих Мистців у Львові, яка обєднує 48 українських мистців-малярів, скульпторів та графіків улаштувала наприкінці грудня виставу праць своїх членів, де було виставлено 211 експонатів.

— Маю в себе ще деяку невелику кількість збірників воєнно-історичних матеріалів із часів визвольної боротьби за незалежність України в 1917 до 1921 рр. та в давніх часів під назвою „За Державність“. Маю тільки такі числа: 4, 5, 6, 7, 8 і 9 в ціні по 10 зол. за Збірники. Висилаю після одержання належності. Збірники „За Державність“ — це славна історія, висана кровю українського війська. Збірники багато ілюстровані схемами, планами, фотографіями і т. д. — Полк. М. Садовський, Варшава 22, вул. Оваченська 54, м. 16.

— Знамай німецький журнал Фельгагенс унд Клавінгс Монатсгефте привносять у січневім числі велику статтю д-ра В. Розенгауера — перегляд історії України від початків до розв'язного миру р. 1921.

— Провід філії НОУС-а „Мавенинець“ в Берліні заповів ряд рефератів, що мають відбутися що-другої суботи від 13. грудня м. р. по 21. березня ц. р. Це мають бути: Економічна характеристика України, Димінський; Довоюого її оціка над українським студентством, Галай; До української геоекономіки, Димінський; Україна і духові процеси поверсайської Європи, Маруняк. Від світового ринку до європейських птатирічок та Україна в нелепострінім господарстві Європи, Димінський; Націократія, Д. Квітковський.

— В Українськім Науковім Інституті в Берліні відбуваються в цьому семестрі такі курси: Економія України, Димінський; Українська культура, Мірчу; Український народ та його духовна й матеріальна творчість, Кувель; Історія України, Крупницький. Крім того семінар економічний, Доц. Димінський.

— Дня 20. грудня м. р. у Кримці відбулося закінчення П. інструкторського курсу Куренів Молоді (командант проф. Адам Антонович).

— 28. грудня м. р. в Холмі відбувається відчit Г. Которовича: Новий лад і українська справа.

— В Українській Світлиці в Кракові 4. грудня Богдан Глібовицький говорив про свої враження в подорожі на край сучасної Москонції, де він завважив по московських селах добробут, якого на Україні чи Білій Русі годі було дошукатися. 6. грудня викладав там Б. Ю. Пеленський на тему: Зустріч з сирою людиною Східної України. 27. грудня промовляв Михайло Матчак про культурне життя Галичини за большевицької окупації.

— В Українському Клубі у Варшаві Евген Маланюк читав виклад „Незнаний“ Шевченко.

— Волинський Український Театр в Луцьку відіграв 19. XI. „Хмару“ Л. Суходольського. Дирігент Колесничевський. Чергові вистави намічено такі: „Неволиник“, „Бевталанія“, „М. Богуславка“, „Запорожець“ і ін. Режисер Зботанів. „Неволиник“ вже виставлено з великим успіхом.